

RADNIČKI I SOCIJALISTIČKI POKRET U NOVOJ DRŽAVI. ZNAČAJ OSNIVANJA KPJ

PODLOGA UJEDINJENJA

Beograd, 21—23. aprila 1919.

Prvi jugoslovenski socijalistički kongres, održan o Uskrsu ove godine, jednoglasno je prihvatio sledeće kao podlogu za ujedinjenje:

I

Ime nove partije je: *Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista)*.

II

Partija usvaja maksimalni program jugoslovenskih socijalističkih partija.

.. SRPJ — komunisti — ne bore se, dakle, za nove povlastice i preimućstvo već za ukidanje klasne vladavine, pa i samih klasa, a za jednaka prava i jednake dužnosti sviju, bez razlike pola i porekla.

Uprava Partije spremiće i podneće prvom idućem kongresu na rešenje definitivno izrađen program Partije.

III

S obzirom na osobitu međunarodnu situaciju Kongres izjavljuje:

Usled razvića kapitalizma sa svim njegovim suprotnostima, usled razrivenosti evropske kulture svetskim ratom kao neminovnom posledicom kapitalizma, ušao je međunarodni kapitalizam u završnu fazu. Klasne borbe proletarijata i buržoazije razvijaju se u velike socijalne revolucije. Time su stvoreni uslovi za ostvarivanje komunističke privrede prenošenjem sviju sredstava za proizvodnju u ruke društvene celine.

Druga socijalistička Internacionala nije dorasla ovoj situaciji, ni po formi svoje organizacije ni po duhu koji je u njoj zavladao, unesen od strane velikih socijalističkih partija. Stoga se SRPJ — komunisti — izjašnjava protiv Druge Internationale, proglašujući jednovremeno i najodlučnije potrebu međunarodne borbe proletarijata. SRPJ(k) ne može zajednički raditi s onim socijalističkim partijama koje su u toku rata glasale za ratne kredite, pomagale vlade svoje zemlje i žele da to i danas čine.

SRPJ(k) stupa u Treću, Komunističku Internacionalu sa onim radničkim partijama koje stoje na temelju nepomirljive i nekompromisne klasne borbe proletarijata s ciljem: da se uništi kapitalizam i ostvari komunističko društvo.

Iskustvo velikih socijalnih revolucija uči nas da je sredstvo za ostvarenje ovoga preobražaja: osvajanje političke vlasti od strane proletarijata, razoravanje starih organa vlasti i vaspostavljanje isključivo

vlasti radničke klase (diktatura proletarijata) u cilju da se staro društvo socijalnih nejednakosti uništi i organizuje društvo opšteg rada, opšte jednakosti i višeg blagostanja. (Kao organi diktature proletarijata u sprovođenju socijalne revolucije pokazala su svoju vrednost radnička, seljačka i vojnička veća.)

Zadatak je SRPJ(k) da radničku klasu Jugoslavije organizuje u klasne borbene organizacije, da vodi borbu za zaštitu proletarijata u današnjici, da ga zapaja svešću o nužnosti konačnog uništenja kapitalizma i da upravlja njegovu borbu u tom smeru.

IV

Unutrašnja politika Jugoslavije stoji u znaku razvića sve punije i sve bezobzirnije klasne vladavine buržoazije. Ujedinjenje Jugoslovena u jednu nacionalnu državu izvršeno je ne revolucionarnom borbom siromašnih masa već je stvoreno kao rezultat velikih ratova u Evropi i na iBalkanu. Otuda jugoslovenska buržoazija, u cilju da obezbedi sebe, sklapa savez sa reakcionarnim militarizmom i birokratijom. Politička reakcija će se pojačati strahom od daljeg širenja svetske socijalne revolucije i faktom da su se, po pristanku naše buržoazije, već danas velike imperijalističke sile počele preko naših zemalja opasivati kordonom i napadati zemlje socijalne revolucije, pretvarajući naše oblasti u bazu za borbu protiv revolucije . . .

Kako se pod socijal-demokratskim imenom obrazuju izvesne grupe, koje učešćem u vladi, zajedničkim radom s buržoazijom i zavaravajući radnike sitnim ustupcima i praznim obećanjima žele da ih zavedu s puta odlučne klasne borbe za socijalizam — to Kongres odlučno ustaje protiv cepanja radničkog pokreta od strane socijalpatriota i ministerijalista . . .

VI

SRPJ(k) uzimaće, prema prilikama, učešće u pretstavničkim telima, o čemu će odlučiti Kongres ili referendum. Kako sadanje Privremeno narodno pretstavništvo nije izabrano od naroda, to Kongres zahteva da se sva vojska odmah demobilise, da se proglasi neograničena sloboda zboru, štampe i organizacija, pravna jednakost polova i proporcija za celu zemlju, na osnovu opšteg prava glasa za sva lica od 20 godina starosti, pa da narod na slobodnim izborima izabere Ustavotvornu skupštinu.¹

Istorijski arhiv KPJ, tom II, Beograd, 1950, (u daljem tekstu: *Istorijski arhiv KPJ*, tom II), 10—13.

¹ Ovaj programski dokument donet je na Kongresu ujedinjenja održanom u Beogradu od 20. do 23. aprila 1919. uz učešće 432 delegata koji su bili predstavnici 130.000 pripadnika klasnog radničkog pokreta iz svih krajeva zemlje izuzimajući Sloveniju, gde je vodstvo Jugoslovenske socijaldemokratske stranke (JSDS) onemogućilo učešće svojih predstavnika na Kongresu. „Podloga ujedinjenja” izražavala je kompromis revolucionarnih i reformističkih struja u jugoslovenskom radničkom pokretu. U ovom dokumentu nalazio se, kao opšti programski stav, deo programa Srpske socijaldemokratske partije preuzet iz Erfurtskog programa Nemačke socijaldemokratske partije. „Podloga ujedinjenja” u drugom delu polazila je od stava da se komunističko društvo može ostvariti samo kroz socijalnu revoluciju i rušenje kapitalizma. Osuđivala je ministerijalizam, zatim način stvaranja zajedničke države Srba, Hrvata i Slovenaca, ulogu buržoazije u svetskoj kontrarevoluciji i Drugu internacionalu, kao neodgovarajuću organizaciju prema novonastalom položaju međunarodnog radničkog pokreta. Kongres je doneo odluku da novostvorena SRPJ(k) pristupi Komunističkoj internacionali.

11. oktobra 1919.

KOMUNISTIČKA OMLADINA
KOMINIKEJ*Ujedinjenje komunističke omladine Jugoslavije*

Za 11, 12. i 13. oktobar o[ve] g[odine] bio je sazvan u Zagrebu Kongres celokupne jugoslovenske omladine. Sazivači kongresa dr [Ljubo] Leontić, M[i]lostislav] Bartulica i još neki drugi, htedoše na ovom kongresu istupiti sa nekim nazovi socijalističkim programom i nadahu se da će taj program okupiti oko sebe većinu omladine. Ova omladina imala je raditi na konsolidaciji buržoaske i korumpirane Jugoslavije i uopšte imala je biti kontrarevolucionarnom vojskom jugoslovenskih vladodržaca. Ali, videći da im nakane ne polaze za rukom, sazivači kongresa u zadnji čas otkazaše kongres.

Na konferenciji seniora i delegata pojedinih omladinskih grupa, a nakon čitavadnevne beskorisne debate, dadoše naši delegati ovu izjavu:

„Komunistička omladina Jugoslavije osuđuje netaktičnost priređivačkog odbora, koji je ideju I jugoslovenskog omladinskog kongresa doveo ad absurdum. Ujedno izjavljujemo da će, uprkos odgode kongresa, održati sutra svoju zasebnu konferenciju, u svrhu definitivnog ujedinjenja sveukupne komunističke omladine Jugoslavije, te da nakon izjava, koje su pale sa strane priređivačkog odbora, ne nalazi razloga da konferenciji i nadalje prisustvuje. Nadalje izjavljuje da insistira na zahtevu, neka se u najkraćem roku sazove kongres celokupne jugoslovenske omladine.“

... Nakon ove izjave ostaviše naši delegati dvoranu u kojoj se je održavala konferenc[i]ja, i drugi dan održala je komunistička omladina svoju zasebnu konferenciju]. Na toj konferenc[i]ji stvoreni su ovi zaključci:

«

1. Da se pozove svekolika komunistička omladina Jugoslavije da u svima centrima, gradovima i mestima osnuje „udruženja komunističke omladine“, sva komunistička omladina Jugoslavije, bila ona intelektualna ili fizička, treba da se okupi u tima udruženjima.

2. Na univerzitetima, gde još ne postoji, treba da se u najskorije vreme formira Klub studenata komunista, koji će klub kao zasebna sekcija ući u U[druženje] k[omunističke] o[m]ladine] J[ugoslavije]. Naročito je dužnost K[luba] s[tudenata] k[omunista] ta da vrši propagandu među intelektualnom omladinom na i van univerziteta.

Života Milojković, jedan od prvaka Srpske socijaldemokratske partije, pisao je 24. decembra 1918. godine: „...Jugoslovenska Socijalna Demokratska partija stoji na gledištu najpunijega i najširega nacionalnog jedinstva, jedinstva u svima prav-?iP^{3a}...I svima formama narodnoga života — ekonomskoga, političkoga, kulturnoga i književnoga. Mi izjavljujemo da smo slobodni od sviju štetnih tradicija preživelih vremena, da ne poznajemo i ne priznajemo nikakav plemenski partikularizam, nikakav nacionalni ili verski separatizam, nikakvu teritorijalnu pocepanost, i da u našim redovima nema mesta pansrpskim ili panhrvatskim aspiracijama, kao što nam je i pojam o podvojenosti u imenu, veri i jeziku sasvim nepoznat. I zbog toga mi tražimo da budemo jedinstvena, homogena, cela jugoslovenska nacija, jedna potpuna nacionalna organska celina, izražena u jednoj jedinstvenoj, slobodnoj i najpunijoj demokratski organizovanoj državi.“ (D. Pešić, *Jugoslovenski komunisti i nacionalno pitanje 1919—1935*, Beograd, 1983 26—27)

3. Udruženja komunističke omladine širom čitave Jugoslavije tvo-
re Savez komunističke omladine Jugoslavije. Privremeno izabran je Cen-
tralni odbor, čiji se Sekretarijat nalazi u Zagrebu.

4. Da se u najskorije vreme započne sa izdavanjem lista, glasila
celokupne komunističke omladine. List će izlaziti polumesečno. Štam-
pat će se u Zagrebu i to latinicom i ćirilicom, te slovenskim dijalektom.

5. Da se pozove celokupna komunistička omladina Jugoslavije da
bezodvlačno započne sa sakupljanjem priloga za list.

6. Komunistička omladina Jugoslavije je u svojoj organizaciji pot-
puno samostalna i nezavisna, ali ona ide uporedo sa Socijalističkom
radničkom partijom Jugoslavije (komunista) i stoji s njome u vezi pre-
ko svojih delegata koje šalje u partijska veća ..³

Nova istina, 16. oktobar 1919. *Kongresi, konferencije i sednice cen-
tralnih organa SKOJ-a 1919—1924* (Priredio: S. Cvetković), Beograd,
1984, 21—22.

REZOLUCIJA BALKANSKE KOMUNISTIČKE FEDERACIJE

Januara 1920.

Balkanski narodi pomoću opšteg rata ne samo da nisu mogli da
postignu svoje nacionalno ujedinjenje i oslobođenje, ne samo da nisu
mogli da riješe svoje nacionalne probleme i da uklone uzroke za svoja
uzajamna neprijateljstva već iz tog rata izadoše ekonomski iznureni
i uništeni, finansijski bankrotirani, politički zavisni od velikih impe-
rijalističkih država antante i s novim uzrocima za neprijateljstva i ra-
tove. Za sve balkanske narode postalo je očigledno da pomoću ratova
mjesto da postignu svoje nacionalno ujedinjenje, kao što su ih obma-
njivale njihove buržoazije, koje su nad njima vladale, da bi ih mogli
voditi u ratove za osvajanje i pokoravanje tuđih naroda, oni su postigli
gubitak svoje samostalnosti i nezavisnosti, političko porobljavanje pod
jarmom antantinog imperijalizma, glad i bijedu za radničke mase.

Ekonomski uništene, prenatrpane velikim državnim dugovima i fi-
nancijskim teškoćama, zavisne finansijski i politički od antantinog im-
perijalizma, pretvorene u njegove kolonije, balkanske države su ne-
sposobne da u svojim teritorijalnim granicama same obnove svoj eko-
nomski život, pa prema tome, ne će moći ni da olakšaju težak položaj
radničkih i sitnosopstveničkih masa. Ogromni ratni dugovi, koji će kao
vodenični kamen pritiskivati balkonske narode, isisavat će im životne

³ Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) obrazovan je 10. okto-
bra 1919. na konferenciji održanoj u Zagrebu. Kongres ujedinjenja nije razmatrao
stvaranje komunističke organizacije omladine, mada je takvih inicijativa bilo
1918 st₁r₁ane_vAuSosl^ovenske socijalističke omladine formirane u Parizu novembra
f h ruzen]a akademske socijalističke omladine na Zagrebačkom sveučilištu
tebruara 1919, Centralnog dačkog veća stvorenog u Zagrebu). SKOJ je stvoren kao
rem^oSta V * nezavisna organizacija. U Zagrebu je stvoren Centralni odbor priv-
karaktera, koji je doneo odluku da se po celoj zemlji osnivaju udruže-
Linhil^oTMUInStičke omladine. Pokrajinska rukovodstva SKOJ-a obrazovana su u
skp iTit' eogradu i Sarajevu. Na osnivačkom kongresu Komunističke omladn-
ali m, ●●aClonale u Berlinu (KOI) 20. novembra 1919. učestvovao je delegat SKOJ-a,
koiirn niJf Pr.lznato Pravo glasa. U januaru 1920. SKOJ je objavio svoj program,
sr« ostvarenje socijalističke revolucije u Kraljevini SHS. Prvi kon-
e öiUJJ-a održan je u Beogradu 10—14. juna 1920.

sokove u korist evropskih bankara i smetat će njihovom ekonomskom razvitku. A u koliko oni budu tražili pomoć i sredstva od velikih imperijalističkih država, dobit će od njih samo okove i obaveze za svoj ekonomski razvitak, jer će biti prinuđeni da izvoze u iste svoje sirovine a da iz njih uvoze gotove fabrikate.

Samo proleterska revolucija može da garantuje malim narodima njihov slobodan razvitak i opstanak, jer će ona osloboditi sve proizvođačke snage sviju zemalja njihovih državnih granica i dat će im slobodan polet u širokom prostoru ujedinjenih u ekonomskom savezu naroda.

Spas balkanskih naroda od političkog, finansijskog i ekonomskog gospodstva antantinog imperijalizma, njihovo nacionalno oslobođenje i ujedinjenje kao i stvaranje uslova za razvitak njihovih produktivnih snaga mogu da se postignu samo pomoću proleterske revolucije i pomoću njihovog ujedinjenja u Balkansku Federativnu Sovjetsku Republiku.

Zato konferencija Balkanske komunističke Federacije nalazi, da će samo proleterska revolucija i Diktatura Proletarijata pomoću svojih organizacija, radničkih, seljačkih i vojničkih vijeća, *osloboditi* balkanske narode svakog gospodstva, dat će im mogućnosti da se slobodno samoopredjeljuju i ujediti će ih u Balkansku Sovjetsku Socijalističku Republiku.

Zato konferencija poziva Proletarijat i sitnosopstveničke mase iz varoši i sela na Balkanu da se okupe pod crvenu zastavu Komunizma, da se udruže u velike revolucionarne organizacije, da se spremaju i naoružaju snagama, revolucionarnom sviješću i disciplinom za veliku historijsku *ulogu*, koju im opredjeljuje objektivni razvitak njihovog života i od koje tako često opustošeni i tako mnogo porobljavani i krvlju poprskani balkanski narodi očekuju konačno spasenje, mir i blagostanje.

Konferencija »stavlja u dužnost komunističkim i socijalističkim balkanskim partijama da šire revolucionarnu socijalističku marksističku prosvjetu među proleterske i sitnosopstveničke mase, da pomognu razvitak njihove revolucionarne svijesti o historijskim zadacima i velikom cilju oslobodilačkog proleterskog pokreta; da ih organizuju u organizacije masa i da upućuju njihove napore i borbe k pobjedi Velike Internacionalne Komunističke Revolucije.

G. Vlačić, *Jugoslovenska revolucija i nacionalno pitanje 1919—1921*, Zagreb, 1984, 315—317.

PROLETARIJATU BALKANSKIH I PODUNAVSKIH ZEMALJA, KOMUNISTIČKIM PARTIJAMA BUGARSKJE, RUMUNIJE, SRBIJE I TURSKE

(Proglas IKKI-e od 5. ožujka 1920. godine)

Rat se završio vanjskom pobjedom Antante (Entente). Rumunjska, Srbija i Grčka dobile su ogromno teritorijalno povećanje, koje je za 2—3 puta premašilo njihov teritorij prije rata. Bugarska je djelomično podijeljena od svojih grabežljivih susjeda. Turska očekuje potpunu diobu, a njezino stanovništvo očekuje sudbinu židovskog plemena i pretvaranje u narod bez teritorija.

Izgledi za budućnost koji očekuju balkanske narode, zahvaljujući to razbojničkoj politici, još su gori nego njihov sadašnji položaj. Nova nacionalna podjela, do koje je došlo nakon poraza Austro-Ugarske i nakon razaranja Bugarske i Turske, još više zapliće nacionalni problem na balkanskom poluotoku, nego što je to ranije bio slučaj. Pod vladavinom pobjednika došlo je još daleko više elemenata strane nacionalnosti. Politika nacionalnog ugnjetavanja, politika nezasitnog militarizma pobuđuje još veću želju za oslobođenjem. I borba za oslobođenjem zauzima još veći opseg.

Protiv vladavine srpske birokratske veleposjedničke oligarhije podižu se kako makedonski Bugari, tako i Albanci, Crnogorci, Hrvati i Bosanci.

Nov period ogorčene nacionalističke agitacije, nacionalističkog huškanja i nacionalističkih ratova ugrožava balkansko-podunavske zemlje. Samo proletarijat može pobjedom odvratiti jednu novu katastrofu i osloboditi radne mase radnika i seljaka ekonomskog i nacionalnog podjarmljivanja. Samo pobjeda proletrske diktature može ujediniti sve narodne mase u Federativnoj Socijalističkoj Balkanskoj — (ili Balkansko-podunavskoj) Sovjetskoj Republici, osloboditi ih kako od veleposjedničko-kapitalističkog izrabljivanja njihove vlastite i inostrane buržoazije, tako i od kolonijalne porobljenosti i nacionalnih svađa. Zbog tih prilika komunistička je partija pozvana da na balkanskom poluotoku odigra još veću ulogu nego u kapitalističkim zemljama s istovrsnim stanovništvom, gdje nema nacionalnoga pitanja. Sve težnje balkanskih komunističkih partija neka budu usmjerene na ostvarenje ove velike historijske uloge komunizma na balkanskom poluotoku.

Druga pouka iz iskustva sovjetskih republika, koju komunističke partije balkanskih i podunavskih zemalja treba dobro da upamte, jest potreba da osim radničkih masa treba privući u komunistički pokret široke mase *radnog seljaštva*, siromašne seljake i srednji stalež. Pobje da i učvršćivanje sovjetske moći u Rumunjskoj, Bugarskoj, Srbiji, Grčkoj i Turskoj i svim balkanskim zemljama ovisit će o sposobnosti komunističke partije da se proširi u seljačkim masama.

Žestoka klasna mržnja rumunjskih, besarabijskih seljaka i sejkaka iz Bukovine prema veleposjednicima, mržnja bosanskih i hrvatskih seljaka prema turskim veleposjednicima, koji su zadržali istu vlast koju su imali i pod Habsburgovcima, uvlačenje siromašnih bugarskih, makedonskih i trakijskih seljaka u komunističku partiju odlučit će o pobjedi proletarijata na Balkanu.

Ima mnogo vijesnika blize revolucije na Balkanu. Nije dosta da proletarijat balkanskih i podunavskih zemalja preuzme vlast. Mora, tu moc u svojim rukama održati. On se mora dobro upoznati s uslovima proletrske komunističke borbe u svim zemljama kojima je ona prethodila. Neka ne zaboravi iskustva ruske proletrske i seljačke revolucije, koja se održala ne samo zahvaljujući osobitim *historijskim* geografskim i političkim uslovima u Rusiji, nego i zahvaljujući mo-

noj organizaciji Komunističke partije Rusije, zahvaljujući visokom duhovnom nivou političkog odgoja organiziranog proletarijata Rusije koji je decenijama vodio neprekidnu revolucionarnu borbu protiv carizma. Ruski je proletarijat tek onda zauzeo vlast, kad je sebi stvorio maksimalne preduvjete za pobjedu, da bi tu pobjedu očuvao. To će na Balkanu biti moguće tek tada, kada komunistička partija u svakoj balkanskoj zemlji zaista bude zastupala organiziranu volju proletarijata i kad komunističke partije svih balkanskih i podunavskih zemalja budu stvorile jedinstvenu revolucionarnu frontu.

G. Vlajčić, n.d., 317—319.

IZ PROGRAMA KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE DONETOG NA NJENOM DRUGOM KONGRESU

Vukovar, 20—25. juna 1920.

I

. . . Socijalna revolucija proletarijata, zamenjujući privatnu svojinu sredstava za proizvodnju i razmjenu društvenom svojinom i uvođeći plansku organizaciju društvenog proizvođačkog procesa, da bi osigurala blagostanje i svestrano razviće svih društvenih slojeva, uništiti će podjelu društva na klase i time osloboditi cijelo potišteno čovječanstvo, uništavajući sve oblike eksploatacije jednoga dijela društva po drugom [od strane drugog].

Neophodni ustav za tu socijalnu revoluciju je diktatura proletarijata, tj. uspostavljanje od strane proletarijata takve političke vlasti koja će mu omogućiti da uništi svaki otpor eksploatatora . . .

III

KPJ kao član* Treće (komunističke) internacionale uzima ove tendencije svjetskoga kapitalizma koje rade na svjetskoj revoluciji za polaznu tačku svoje borbe. Pošto se svjetski kapital pokazuje nesposobnim da opet obnovi kapitalistički poredak, on nije u stanju da izvede sve socijalne reforme, koje bi iole mogle popraviti položaj proleteraških masa. Stoga je zadatak radničke klase cijeloga svijeta uspostava socijalističkog poretka, a ne učvršćivanje kapitalističkog svijeta, ne osvajanje pojedinih koncesija, već slamanje kapitalizma, koji znači samo bijedu, samo kaos, samo rat. . .

Tek posle potpunog osvojenja političke vlasti u državi proletarijat može popraviti i korjenito promijeniti svoj socijalni položaj. Ali se on i u lancima kapitalizma brani od porobljavajućih težnja kapitala. Otuda će se Partija boriti za povratak položaja proletarijata i pomagati njegove privredne borbe, naglašavajući pri tom uvijek nedovoljnost svih uspjeha u tome pravcu u okviru kapitalističkog društva. Važniji današnji socijalno-politički zahtjevi Partije istaknuti su u Akcionom programu . . .

IV

Iskustvo svih buržoaskih revolucija, kao i pouke ruske revolucije pokazale su nam da se novi društveni poredak može stvoriti samo u socijalnom ratu potlačenih masa protiv vladajuće klase, koja izumire.

V

... Kao prve mjere za socijalizaciju proizvodnje važe ove: socijalizacija banaka; zauzeće od strane proleterske vlasti svih organa kapitalističke države, koji upravljaju privrednim životom; preuzimanje svih opštinskih poduzeća; socijalizacija velikih industrijskih grana; isto tako, socijalizacija onih industrija čiji stepen koncentracije i centralizacije omogućava tehničku socijalizaciju; socijalizacija velikih posjeda. Što se tiče manjih poduzeća, proleterijat će ih socijalizirati malo-pomalo, vodeći računa o njihovoj veličini i društvenoj korisnosti.

Treba ovdje naglasiti da sitni posjedi neće biti ekspropisani i da sitni sopstvenici, koji ne eksploatišu tuđi rad i vrše koristan društveni posao, neće biti predmet nasilne eksproprijacije ...

VI

KPJ izjavljuje da će se radi ostvarenja ovih zadataka boriti za slijedeće ciljeve:

1. *Sovjetska republika.* Iskustvo ruske revolucije uči nas da se prelaz od kapitalizma k socijalizmu vrši pomoću diktature proletarijata u obliku sovjetske vlasti. Samo sovjetska vlast osigurava podizanje novog društvenog poretka ...

2. *Narodna i crvena vojska.* Da bi se osigurale sve tekovine radničke države i konačna pobjeda socijalizma, organizuje se narodna vojska. Svi radnici i siromašni seljaci, koji su sposobni da nose oružje, naoružavaju se. Osim toga, obrazuje se crvena vojska kao aktivni dio narodne vojske, koja treba da bude uvijek vjerni čuvar revolucije protiv sviju kontrarevolucionarnih zavjera, atentata i napada. Sami vojnici biraju svoje starješine. Vojnička vježbanja se vrše uporedo s fizičkim vaspitanjem omladine u školama.

3. *Eksproprijacija i socijalizacija proizvodnje i trgovine.* Odmah poslije preuzimanja političke vlasti proletarijat oduzima buržoaziji sredstva za proizvodnju i pretvara ih u zajedničku, državnu svojinu. Socijalizacija se prvo otpočinje s bankama, fabrikama, većim trgovačkim i saobraćajnim poduzećima, rudnicima i velikim posjedima. Ovi će se posjedi obrađivati s modernim alatima i mašinama i poslužiti će kao primjer kako treba obrađivati zemlju. Sitni i srednji sopstvenici na selu uvjerit će se, na primjerima i u praksi, da je mnogo korisnije zajednički, kolektivno zemlju obrađivati. S uvođenjem obaveznog rada ubrzat će se i proces socijalizacije.

4. *Zaštita rada ...*

5. *Rekvizicija zgrada i stanova...*

6. *Za narodno zdravlje.* Socijalizacija apoteka, bolnica, sanatorija, kupatila. Besplatna i obavezna liječnička i bolnička pomoć za sve građane. Poduzimanje sviju sanitetskih mjera koje imaju za cilj sprečavanje bolesti.

7. *Obavezno i naučno vaspitavanje omladine oba spola. ..*

8. *Razdvajanje crkve od države.*

9. *Ukidanje državnih dugova.* Oslobođenje radnog naroda od poreza i prenošenje sviju tereta na krupne sopstvenike do ostvarenja potpune socijalizacije.

VII

kl načelni je protivnik parlamentarizma kao sredstva svoje sne vladavine. Po osvojenju političke vlasti od strane proletarijata

parlamentarizam je nemogućan. Borbu za osvojenje političke vlasti proletarijat vodi svima političkim i privrednim sredstvima, koja mu stoje na raspolaganju, pa i iskorišćavanjem predstavničkih tijela u buržoaskoj državi, za propagandu partijskog programa, razotkrivanje klasnih suprotnosti, revolucionarno vaspitanje proleterijata i razvijanje revolucionarnih energija, održavajući trajnu vezu između rada Partije u parlamentima i pokreta masa van ovih. Partijski kongres ili referendum članova Partije odlučuje kad i u kojim izborima Partija ne treba da uzima učešća.

VIII

Ovim Programom zamenjuje se *Podloga za ujedinjenje*, doneta na Kongresu Partije od 21. aprila 1919. godine.⁴

Odluke II kongresa KPJ, Zagreb, 1920, str. 3—12; Drugi (Vukovarski) kongres KPJ, (priredili: U. Vujošević, V. Kovačev) Beograd, 1983, 74—86.

⁴ Posle stvaranja SRPJ(k) usledilo je jačanje klasnog revolucionarnog radničkog pokreta. Svoju moć koja je uterivala strah vladajućoj buržoaziji, komunisti su pokazali već u generalnom štrajku proleterске solidarnosti 20. i 21. jula 1919. SRPJ(k) je demonstrirala svoj uticaj na mase i prilikom opštinskih izbora dobijajući apsolutnu ili relativnu većinu u nizu gradova i sela (Zagrebu, Slavonskom Brodu, Karlovcu, Splitu, Zemunu, Podgorici, Petrovcu na Mlavi i dr.), na što je vlast reagovala poništavanjem izbora ili suspendovanjem izabranih odbornika. Na masovni generalni štrajk železničara aprila 1920. vlada je odgovorila militarizacijom železnica. Pokušaj protestnog generalnog štrajka solidarnosti sa železničarima nije, međutim, uspeo. Na Zaloškoj cesti u Ljubljani prolivena je krv štrajkača, aprila 1920. Do sredine 1920. izvedeno je na stotine štrajkova širom zemlje.

Revolucionarni polet uticao je i na idejno sazrevanje u radničkom pokretu. Na meti kritike nalazili su se, pre svega, ministerijalisti. Ljubljanska i mariborska organizacija JSDS izjasnile su se 13. aprila za ukidanje ove stranke i za pristupanje SRPJ(k). Odlučujući uticaj komunista na radništvo imao je i svoju drugu stranu — jačanje reformizma sa sve većim produbljanjem klasne borbe. Ispostavilo se da je lako izjašnjavati se u načelu za klasnu borbu, ali da se u praksi teško⁶ osloboditi reformističkih iluzija. Na rascjep između revolucionarne i tzv. „centrumaške“, oportunističke struje, uticala je i svetska konstelacija u radničkom pokretu, koju je karakterisalo zaustavljanje revolucionarne plime, što su reformisti uzimali kao dokaz da je revolucionarni prevrat utopija. Konferencije između „centrumaša“ i revolucionarnog krila u jugoslovenskoj državi sve više su se zaoštravale. Zastupnici „centrumaša“, nasuprot prvacima revolucionarne struje (F. Filipoviću, S. Markoviću, Đ. Cvijiću i dr.), zastupali su gledište da je Kraljevina SHS nerazvijena zemlja, s nerazvijenom radničkom klasom, te da se treba opredeljavati za eventualni razvoj i pripremanje uslova za proletersku revoluciju u nekom budućem vremenu, kada se steknu potrebni uslovi d si. Nosilac ideološke struje „centrumaša“ bio je, pre svih socijaldemokratski lider dr Živko Topalović, a njegove ideje su ispovedali i drugi istaknuti socijalisti: M. Radošević, M. Belić, Sreten i Jovo Jakšić i dr.

Do poraza „centrumaša“ došlo je na drugom kongresu SRPJ(k), tzv. Vukovarskom kongresu, kome je prisustvovalo 374 delegata, koji su predstavljali preko 65.000 članova Partije i preko 208.000 članova Ujedinjenih sindikata. Partija je promenila ime u Komunistička partija Jugoslavije, a u novom Programu istaknuto je da je, kao članica Treće internacionale, Partija za proletersku revoluciju, rušenje buržoaskog društva i ustanovljenje diktature proletarijata. KPJ se izjasnila za stvaranje sovjetske republike Jugoslavije koja će ući u sovjetsku federaciju balkansko-podunavskih zemalja. Iako je od Kominterne upozorena na značaj nacionalnog pitanja, KPJ je nastavila da se zalaže za nacionalni unitarizam. Shvatanje Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) o „nacionalnoj državi“, „narodnom jedinstvu“, bilo je slično shvatanjima buržoazije o tim pitanjima. Ipak, distinkcija se mora napraviti jer je u slučaju komunista reč bila o klasnom nacionalnom unitarizmu: postojalo je na jednoj strani uverenje da je u pitanju jedan narod, a na drugoj strani u tome se otkrivala prednost nove

Vukovar, 20—25. juna 1920.

I

Svjetski imperijalistički rat je svojom pojavom i svojim posledicama dokazao da se raspadaju temelji starog kapitalističkog poretka ...

II

Te osnovne odlike međunarodne situacije postoje i u Jugoslaviji. Iako kapitalistički nerazvijena zemlja, ona nije mogla izbeći stanju koje vlada u cijelom svijetu...

Ogromni ratni dugovi i tereti raznih vrsta pritiskuju ovu razorenu i opustošenu zemlju; masa upropašćenih porodica, izginulih i osakaćenih radnih snaga, udovica i ratne siročadi predstavlja težak teret koji je došao krivicom vladajuće klase. Ali zainteresovana samo za pljačku, za bogaćenje, za zločinačke špekulacije, ova klasa u toku cijele godine ne preduzima ništa da terete ublaži, privredu podigne, promet, podjelu i potrošnju organizuje i ishranu i održanje širokih masa obezbedi. Ona je, naprotiv, upela sve sile da terete rata, da skupoću i bijedu prebaci isključivo na leđa radničkih masa varoši i sela i na vrat sitnih sopstvenika ...

Takvo stanje stvari učinilo je da u toku godine mnogobrojne mase namučenog naroda priđu Komunističkoj partiji i da je cijela prošla godina obilježena nizom štrajkova radnika sviju kategorija. Nezadovoljstvo masa, štrajkovi radnika, nacionalne i pokrajinske raspre, neriješeno agrarno pitanje, postojane političke trzavice u zemlji, propale iluzije o pobjedničkom šnjuru koji će joj predati Antantini imperijalisti, strah od narodne kazne, od ishoda predstojećih izbora i od rašćenja radničkog pokreta — potpuno su izbezumili vladajuću klasu.

I u toku cijele godine ona je poduzimala razbojnički pohod protiv radničkih organizacija. Teror, koji je ona još prošle godine zavela, rastao je iz dana [u dan] i danas je dostigao vrhunac ...

U spoljnoj politici jugoslavenska buržoazija je posijala mržnju i uzroke novih ratova sa susjednim narodima, predala zemlju u kolonijalno ropstvo stranim imperijalistima i, kao vjeran sluga tih imperijalista, napravila od Jugoslavije agenta međunarodne kontrarevolucije i pomagača pri gušenju ruske revolucije i oslobodilačkih napora bratškog radnog naroda u Rusiji.

partije sa stanovišta stvaranja povoljnijih uslova za klasnu borbu u jedinstvenoj državi. Smatralo se, naime, da će se razlike između tri „plemena" (Srba, Hrvata i Slovenaca) vremenom izbrisati.

Usvojenim Statutom KPJ je u potpunosti bila centralizovana. Obrazovano je komunističko rukovodstvo, a Dragiša Lapčević je, sa delom delegata, napustio Kongres. Za predsednike Centralnog partijskog veća izabrani su Pavle Pavlović i Jakov Lastrić, a za sekretare S. Marković i F. Filipović. „Centrumaši" iz Hrvatske sa M. Radoševićem nisu prihvatili odluke Vukovarskog kongresa, a pogotovu centralizaciju organizacije, i nastavili su rad kao SRPJ(k). Ostali „centrumaši" (iz Srbije, Bosne i Hercegovine) ostali su i dalje u sastavu KPJ. Rascep između komunističke većine i „centrumaša" produbio se naročito posle II kongresa Komunističke internacionale, jula—avgusta 1920, na kome je usvojen novi Statut i poznati „21 uslov" za prijem radničkih organizacija u međunarodnu komunističku organizaciju. „Centrumaši" iz Srbije i Bosne i Hercegovine tražili su da se o odlukama Kominterne i o „21 uslovu" otvori rasprava u Partiji, čime je idejna kriza i podela u jugoslovenskom radničkom pokretu ušla u završnu fazu.

U unutrašnjoj politici uzurpirala [je] svu vlast, celu godinu dana izbjegavala da raspiše izbore i sa jednom nakazom od parlamenta sve do sada izigravala i ismijavala volju naroda i njegovo pravo da se slobodno politički opredijeli . . .

Osnovne odlike međunarodne situacije ima, dakle, i Jugoslavija. I u pogledu ekonomske krize i u pogledu političke konstelacije. *Koncentrisanje buržoazije, stvaranje reakcionarnog bloka i podizanje buržoaskog terora na jednoj, revolucionisanje masa, sve jače očitovanje jedne prave revolucionarne situacije na drugoj strani*, — to je danas osnovno obilježje političke situacije u Jugoslaviji.

III

2. Da u duhu svoga Programa i principa Treće internacionale, koji su sjajno potvrđeni i sadašnjim klasnim borbama i opštom revolucionarnom situacijom, nastavi sa uvećanom energijom i svima komunističkim sredstvima borbe rad na pripremanju proletarijata za izvršenje svoje istorijske uloge: obaranje kapitalističkog poretka i zasnivanje proleTERSKE diktature i komunizma . . .

3 . . . — da u tom cilju, i u duhu odluka sofijske Konferencije i manifesta Treće internacionale, pristupi formiranju jednog jedinstvenog fronta revolucionarnog proletarijata balkansko-podunavskih zemalja.

4. Da nasuprot lažnoj buržoaskoj demokraciji i bankrotiranom parlamentarizmu ističe i populariše nove forme proleTERSKE demokracije sovjetskoga uređenja društva i države;

— da radi na popularisanju radničkih i seljačkih sovjeta kao prokušanih i najboljih sredstava proleTERSKE diktature.

5. Da bude uvijek gotova boriti se svima silama za proleTERSku rusku revoluciju i za »njenu odbranu dati sve, bez obzira na žrtve . . .

7. U borbi za ostvarenje svoga programa KPJ će se služiti svima *revolucionarnim* sredstvima prema prilikama i potrebama. Ona se ne odriče ni onih najjačih i najtežih kao ni onih koji danas u revolucionarnoj situaciji imaju drugostepeni značaj.

U fazi klasnih borbi u kojoj se danas nalazi jugoslavenski proletarijat, KPJ će iskoristiti i izbornu borbu i parlamenat i samoupravna tijela.

Ali kao što će izbore iskorišćavati za svoju revolucionarnu propagandu, tako će i borbu u parlamentu voditi samo uporedo s akcijama masa van parlamenta, kao uvijek glavnijim i sigurnijim sredstvima borbe . . .

10. KPJ će ostati i dalje na braniku ideje nacionalnog jedinstva i ravnopravnosti sviju nacionalnosti u zemlji.

Ona će sve sile uložiti da se spriječi poništavanje političkih i građanskih prava stranin nacionalnostima koje su sastavni dio jugoslavenske države . . .

14. KPJ će povesti najenergičniju akciju za otkrivanje svih prevara i zločina buržoazije pri »rešavanju" agrarnog pitanja. Ona će razotkrivati masama te laži i prevare i svom energijom raditi na potpunom

rešenju agrarnog pitanja oduzimanjem svih velikih poseda i ustupanjer sa odgovarajućim inventarom i bez ikakve naknade, seljačkim većima, koja obrazuju oni koji zemlju stvarno obrađuju . . .

16. Ovim prestaje važiti *Akcioni program* izrađen na Prvom kongresu . . .⁵

Odluke II kongresa KPJ, Zagreb, 1920, 12—19; Vukovarski kongres KPJ, (priredili: U. Vujošević, V. Kovačev) 94—102.

IZ STATUTA KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

I. CILJ

Čl. 1. Komunistička partija Jugoslavije, kao član Treće, komunističke internacionale, ima za cilj da putem nepomirljive klasne borbe, kroz diktaturu proletarijata, izvrši potpuno oslobođenje radničke klase i svih potištenih slojeva radnog naroda zavođenjem komunističkog društva namjesto kapitalističkog.

II. ČLANSTVO

Čl. 2. Članovi mogu biti samo ona lica oba spola koja usvajaju Program, Statut i taktiku Partije i obavezuju se da će u Partiji raditi, i to pismeno u svojoj prijavi izjave.

Čl. 3. Najamni radnici, organizovani u sindikatima, koji pripadaju Centralnom sindikalnom vijeću, postaju članovi Partije samom prijavom za stupanje u njeno članstvo.

Najamni radnici, organizovani u one sindikate koji nisu u sastavu Centralnog sindikalnog vijeća zbog toga što sindikata toga karaktera jošte nema u sastavu Centralnog sindikalnog vijeća, mogu postati članovi Partije jedino na osnovu jamstva dva člana dotične mjesne partijske organizacije, s tim da sva članska prava mogu uživati tek poslije tri mjeseca od dana prijema u članstvo, i to ako se za to vrijeme uprava organizacije uvjeri da svojim držanjem i radom daju dovoljno dokaza o svojoj ispravnosti prema Partiji...

IV. PARTIJSKI KONGRES

Čl. 15. Komunističkom partijom Jugoslavije upravljaju svi njeni članovi preko Kongresa, koji je najstarije tijelo u Partiji...

⁵ Partija se izjasnila za revolucionarna sredstva borbe, ali nije odustajala od korišćenja građanskih ustanova vlasti za propagiranje svojih ciljeva, za otkrivanje i isticanje klasnih protivrečnosti, kao i za političko-vaspitni rad u redovima radničke klase. Isticanjem sovjetske radničke republike, eksproprijacije i socijalizacije proizvodnje, trgovine i drugih društvenih dobara, stvaranje „crvene vojske“ i si., KPJ je propagirala svoj revolucionarni program. Prilikom pretresa vladinog Nacrta ustava, predstavnici buržoazije isticali su u parlamentu da se načela ove konstitucije i Vukovarskog kongresa ne mogu izmiriti. Partija se, i pored svih pritisaka, nije odicala učešća na izborima za opštinsku vlast i samoupravna predstavnička tela u skladu sa izbornim propisima. KPJ je u Srbiji i Makedoniji na opštinskim izborima 22. avgusta 1920. uspela da osvoji opštinske uprave u 37 građanskih i seoskih opština (Beogradu, Nišu, Kragujevcu, Skoplju, Prilepu, Đakovici i dr.). Režim je, međutim, u Beogradu suspendovao komunističku opštinsku upravu.

V. CENTRALNO PARTIJSKO VIJEĆE

Cl. 21. Centralno partijsko vijeće je glavni upravni, nadzorni i izvršni organ Partije, koji raspolaže svima ustanovama i sredstvima Partije. Njemu su potčinjeni svi organi Partije.

Njega bira redovni Kongres Partije svake godine tajnim glasanjem i sastoji se od 31 člana ...

Cl. 22. Centralno partijsko vijeće iz svoje sredine bira Centralni izvršni odbor od 9 članova, koji trajno radi sa sjedištem u Beogradu ..,⁶ *Vukovarski kongres KPJ*, (priredili: U. Vujošević, V. Kovačev) 118—128.

MANIFEST OPOZICIJE KPJ

Beograd, 25. septembra 1920.

I

O RADU U PARTIJI

Vukovarski kongres naše partije usvojio je jedan za proleterski pokret vrlo koban princip — *homogenost*: naime, da u partiji treba da *vlada* jedna struja. Svi, koji ne dele poglede toga užeg kruga partiskih drugova, treba, po sistemu buržoaskog parlamentarizma, da idu u opoziciju. Mnogo je drugova držalo da će takav sistem vođenja partiskih poslova štetno delovati na razviće pokreta i njegovu borbenu sposobnost. Većina delegata na kongresu pošla je svojim putem ne obzirući se na ozbiljne primedbe onih drugova, koji su u tom i u mnogim drugim pitanjima bili suprotnog gledišta. Fiks-ideja nekih drugova — iznošena često na konferencijama, pa i u štampi, pred partiski kongres — da „centrumaši" i „desničari" sabotiraju partiski rad, te zbog toga akcije ne mogu da budu dovoljno revolucionarne, ta fiks-ideja osvojila je kongres, koji ju je podigao na stupanj vrhovnog principa u budućem radu partije. Tako je izabrano Centralno Partisko Veće — potpuno „homogeno". .. *

Princip homogenosti proveden je odmah i u nižim instancama pokreta: u beogradskoj mesnoj organizaciji i u mnogim drugim mestima izabrani su u uprave samo pristalice „vladajućeg" pravca. I u ovom slučaju lojalnim držanjem opozicije nije ometano provođenje toga usvojenog principa.

Uskoro je ovom principu počeo da se daje potpuno apsurdan vid. Bezmalo je počelo izgledati kao da ima dve vrste članova u partiji: „pravovernih" i „jeretika". Dok su prvi zauzimali sva mesta u višim i ni-

⁶ Novi Statut zadržao je tesnu vezu između Partije i Sindikata koja je utvrđena na Kongresu ujedinjenja. Partija, zasnovana na principu centralizacije, ukinula je pokrajinske izvršne odbore. Svi organi Partije bili su podređeni Centralnom partijskom veću. Pooštrena su merila za prijem novih članova. Na osnovu prijave članom Partije je mogao postati samo najamni radnik učlanjen u ujedinjene sindikate.

U Beogradu je 26, 27. i 28. juna 1920. zasedala konferencija delegata svih sindikalnih saveza u Kraljevini SHS. Ova sindikalna konferencija usvojila je „Soluciju za ujedinjenje" na osnovu koje je ujedinjenje sindikalnog pokreta imalo da se izvede na centralističkoj osnovi, a po strukama. Centralno radničko sindikalno veće (CRSVJ) naišlo je u procesu ujedinjavanja sindikata na otpore reformista iz Slovenije i Hrvatske. Krajem 1920. došlo je do isključenja „Strokovne komisije za Slovenijo" iz CRSVJ i obrazovan je novi odbor sindikata za Sloveniju.

žim instancama pokreta, dotle su drugi imali biti potisnuti sa svih mesta u partiji gde se aktivno da delati, pa čak i po agitacionim odborima (partijskim sekcijama), najzad i u sindikatima. Organizovano i planski, ti su drugovi izbacivani sa svih mesta, pa čak i tamo gde se obavljaju i obični fizički poslovi, kao što je raznošenje agitacionih izbornih i drugih listića ...

Ni sindikalne organizacije nisu pošteđene od ovog „prečišćavanja“. U čitavom nizu sindikata učinjeni su, većinom bezuspešni, pokušaji, slobodno se može reći, u potpuno nedrugarskoj formi, da se „centrumaši“, kao „saboteri akcija“ i „sindikalni birokrati“, izbace i onemogućući im se svaki rad u pokretu ...

Predsednik III Internacionale na poslednjem kongresu u Moskvi napao je našu partiju „što dopušta da Lapčević piše u partiskoj štampi reformističke članke.“ Od kuda moskovskim drugovima obaveštenja o tome da je drug Lapčević reformista i da u opšte piše u Radničkim Novinama. Da li ta obaveštenja nisu iz istog izvora iz koga i jedan članak u štampi naših drugova u Americi. Naime, u jednom drugarskom listu u Americi publikovan je o našem pokretu članak sa potpisom druga Pavia Pavlovića, sekretara Centralnog Sindikalnog Veća i Predsednika Centralnog Partiskog Veća. U tome članku se tvrdi kako se na opasnim mestima neće da eksponiraju t.zv. centrumaši, kako se samo „levičari“ eksponiraju, te ih zbog toga policija goni a centrumaši su zaklonjeni...

0 INTERNACIONALI

I. Uvod.

Naša partija do danas nije imala časti da se kao partija pita o internacionalnoj politici koju želi da vodi i o organizaciji internacionale kojoj pripada. Ona je kao partija bila prost predmet i dobijala je konačne i gotove odluke.

Na prvom osnivačkom Kongresu u Beogradu 1919 godine logično je bilo svega jedno: da se, dosledno svojoj dotadanjoj politici odvojimo od druge Internacionale. Mi tada nismo znali šta je i kakva će biti treća Internacionala. Naše političko častoljublje i veliki internacionalni ugled, koji smo do tada uživali, nalagali su nam da zahtevamo aktivnu saradnju na izgradnji nove Internacionale. U mesto toga na Kongresu je prosto izglasano: mi smo članovi treće Internacionale.

Došao je drugi kongres te Internacionale od 1—6 avgusta t. g. u Moskvi. Tek na tom kongresu treća Internacionala je potpuno izrađena i njena politika orijentisana. Naše partije ovo kao da se nije ticalo. Ona o dnevnom redu internacionalnog kongresa nije raspravljala. Ona na svome kongresu niti je davala mišljenje o organizaciji Internacionale, niti birala delegate. Kongres u Moskvi je održat i nama su zaključci poslati. I — „mi“ primamo! „Mi“ sve primamo! Nećemo se valjda još mi pitati o Internacionali kad o tom Rusi brigu vode!

Mi odlučno protestujemo protivu ovog internacionalnog ponižavanja ugleda, naše partije. Protestujemo isto tako protivu sistematskog potmulog uvlačenja jedne nove politike u našu partiju bez pretrodnog razgovora i odluke partije kao celine.

i „W j u k^ome se sve partije imaju odlučiti primaju li moskovske ia n e[^]en je iz Moskve. Ovaj rok znači ultimatum svima parti- J ma. Un nije postavljen proizvoljno. Njega postavlja sovjetski režim u

Rusiji zbog toga što je prinuđen da za iduću godinu ima čistu situaciju: sa kim on kao sa saveznikom ima da računa za oružanu borbu protivu međunarodnog kapitalizma. Celokupna politika sovjetske vlade u Rusiji zavisi od toga kakvu potporu ona ima da očekuje iz ostalih zemalja. Najveći je interes sovjetske vlade da brzo zna: gde ona može očekivati otvorenu revoluciju, građanski rat, u cilju obaranja kapitalizma. I prema tome kakav odgovor dobije opredeljivače sovjetska vlada svoju politiku. Na II Kongresu u Moskvi izgrađena je III Internacionala kao isključivi organ sovjetske vlade u Rusiji u cilju neposrednog organizovanja oružane borbe i u ostalim državama za obaranje kapitalizma.

... S toga odlučno ustajemo protivu zatajivanja odluka, protivu onemogućavanja diskusije i odlaganja Kongresa. Izbornoj borbi to nema šta da smeta...

Pozivamo drugove da o pitanjima, koja pokrećemo otvore diskusiju u svima organizacijama i da od izvršnog odbora traže: partiskim članovima oduzeto pravo slobodnog raspravljanja u partiskoj štampi i saziv vanrednog Kongresa radi odluka o Internacionali...

III. Međunarodna politika boljševika.

Oko čega ide borba? Oko toga može li i hoće li i svetski proletarijat zaplivati u jednu opasnu avanturu. Moskovski kongres je proglasio: Treća Internacionala je organizacija, koja ima za zadatak da putem oružanoga ustanka obori svetski kapitalizam. Samo one partije, koje se izjasne gotovim da u svojoj zemlji organizuju oružani ustanak u cilju da obore svoje vlade i zavedu krutu diktaturu proletarijata, pa ma taj proletarijat bio ništavna manjina društva — samo te partije mogu biti dostojni članovi Treće Internationale. Ko misli da proletarijat njegove zemlje danas još mora da vodi drugu politiku i da nema moći ili da ne može ničega dobrog i korisnog postići oružanim ustankom — taj je izdajnik, rđa najgore vrste, njega napolje!

Za revolucionarne marksiste je odavno jasno da klasna borba u svojoj završnoj fazi gotovo redovno prelazi u građanski rat, u borbu oružjem. Ne voljom i željom proletarijata, nego zbog toga što se vladajuće klase neće potčiniti nikakvoj volji narodne većine, što bez fizičke prinude neće ispustiti vlast iz ruku. U toku razvitka klasne borbe redovnim političkim sredstvima dolazi se do perioda kad se od strane vladajuće klase upotrebi sila protivu celoga njenog dotadašnjeg političkog poretka, i otuda se građanski rat sam sobom nametne. Ali pre nego što do toga dođe ima proletarijat u svakoj zemlji da postane sila sposobna da pobedi staro društvo i organizuje novo. Istoriska zasluga naučnog marksizma jeste u tome što je otkrio uslove pod kojima su pobjeda proletarijata i komunistička privreda jedino mogući. Marks je pokazao da komunizam ne može biti ni tvorevina razuma, ni morala, ni grube sile...

Mi borbu za oslobođenje proletarijata i za komunizam shvatamo onako kako smo to naučili od Marksa i ostalih velikih tvoraca naučnog socijalizma. Od Marksa smo naučili da komunizam ne može biti ni delo mudrosti ni delo proste sile već delo *privrednog razvika i svesne klasne borbe proletarijata*. Komunizam nije mogućan svuda i u svako doba. Komunizam nije delo proste bede i prostoga nezadovoljstva...

Uporedo sa ekonomskim razvitkom i porastom proletarijata poostava se klasna borba. Za nas nikad nije bilo sumnje, da i ako je proletarijat primoran da za jednu dužu periodu vremena vodi legalnu kla-

snu borbu, traži demokratiju i zakonitost, da bi se kao klasa podizao i organizovao, na tom putu on neće doći do političke vlasti. On će tu vlast morati oteti u revolucionarnoj borbi — ali kad tome vreme dođe. Danas u našoj zemlji tome vreme još nije došlo. Pobjeda proletarijata u naprednijim i razvijenijim zemljama znatno će ubrzati i olakšati izvršne borbe u zaostalim zemljama. Ali je jedna suva besmislica hteti revolucionarna preduzeća u zaostalim zemljama dok proleterska vlast u zemljama velikog kapitalizma nije učvršćena.

Treća internacionala se muči da ne prizna ovu istorijsku uslovljenost revolucije i proleterske vlasti. Njena politika zatvara oči pred raznovrsnim stupnjem razvića pojedinih zemalja. Ona bi želela da ruske metode i način rada što pre nametne svima ostalim partijama.

Svi zaključci u Moskvi o organizaciji Treće Internationale služe tome jednome jedinome cilju da milom ili silom nametnu ruske političke metode ostalim partijama. I zato što mi ne pristajemo na ovu politiku nasilnog i prevremenog izazivanja revolucije, štetnog i prevremenog otimanja za vlast; zato što smo uvereni da bi takva politika upropastila ne samo našu partiju nego i celu radničku klasu kao klasu — zato smo mi protivu ovakvog načina organizovanja Treće Internationale.

I sad kao i uvek mi ćemo iskreno pomoći jedan revolucionarni savez sviju nereformističkih socijalističkih partija. I sad kao i uvek mi želimo da u tom savezu budu i revolucionarne partije Rusije. Ali taj savez mora biti jedna Internacionala, organ raznolikih potreba proletarijata u raznim zemljama, a ne vojnička organizacija koja sve partije hoće da potčini jednoj. Mi hoćemo bratski savez u priznanju jednakosti a ne političko tutorstvo.

Jedna zdrava Internacionala ne može nići ni iz neozbiljnog podražavanja, ni iz uzajamnih obmana, bacanjem u vazduh praznih revolucionarnih reči. Ona može nići samo iz otvorenog razgovora i jasnog priznanja šta se u kojoj zemlji učiti može. Za to i želimo da se odmah sazove vanredni kongres i da naša partija na tome kongresu načelno odbaci zaključke poslednjeg kongresa u Moskvi i svojini delegatima da precizna uputstva.

Na ovom su manifestu direktno saradivali i usvojili ga sledeći drugovi i drugarice iz Beograda . . ?

Naša sporna pitanja, Manifest opozicije Komunističke partije Jugoslavije, Beograd, 1920, 3—42.

' Slede potpisi 53 najistaknutija „centrumaša“ iz Beograda, a sa sadržajem Manifesta naknadno su se saglasila i 62 „centrumaša“ iz Bosne. Tvorac ovog dokumenta bio je dr Zivko Topalović. Pored osporavanja odluka Vukovarskog kongresa, „centrumaši“ su optuživali Kominternu za rascep u radničkom pokretu. Negirah su marksistički karakter boljševizma, a oktobarsku revoluciju tretirali navo!r ^"t"*11_Cin' Sve te sv0_>e stavove objavili su oktobra 1920. u brošuri koju nHliiv mTT i° Izvor- Tražili su saziv vanrednog kongresa Partije radi osporavanja H * kongresa Kominterne. Decembra 1920. objavili su novu antikomunističku „Prilozi za naša sporna pitanja“. Rukovodstvo KPJ istog meseca towa v J V da se -centrumaši“ isključe iz KPJ. Dragiša Lapčević je pre nTnadi v c naPustl° Partiju. „Centrumaši“ su jedno vreme radili pod imenom se sa soef- , ,ocJallstičke radničke partije Jugoslavije. Krajem 1921. ujedinili su istupima n 'emOkkratima u Socijalističku partiju Jugoslavije koja je po svojim je bila za otIV komunista često prevazilazila i oštrinu građanskih partija. Time ničkom p^TM21 prVa ^aza idejno-političke borbe i podela u jugoslovenskom rad-

ODLUKE CENTRALNOG VECA KPJ POVODOM
AKCIJE „CENTRUMAŠA“

Centralno veće Komunističke partije Jugoslavije, na svojoj sednici od 10. decembra 1920. godine, povodom poznatog *Manifesta opozicije KPJ* donelo je ove odluke:

I

Centralno veće Komunističke partije Jugoslavije:

1. U svemu odobrava odlučni stav CIO koji je pomenuti *Manifest* još odmah čim se pojavio javno žigosao kao „jedan od najodvratnijih pamfleta koji su uopšte do sada ugledali sveta protiv naše Internacionalne“. To isto važi i za nov-i elaborat „grupe opozicije“ koji je ovih dana izišao pod naslovom: *Prilozi za naša sporna pitanja*.

2. Konstatuje da se jugoslovenski proletarijat na dva svoja kongresa do sada, i u Beogradu lanjske i u Vukovaru ove godine, jednodušno i bezuslovno izjasnio za principe i taktiku Treće internacionale. Pitanje o Internacionali, prema tome, za našu Partiju više ne postoji: *ono je definitivno rešeno*.

3. Nalazi da su se, posle svih onih infamnih napada na rusku revoluciju i Komunističku internacionalu, svi potpisnici *Manifesta* sami isključili iz Partije i *objavljuje da su: ... prestali biti članovi Komunističke partije Jugoslavije*.

II

Kako su u *Manifestu opozicije KPJ* imenovani izvesni drugovi koji su, kako se tamo veli, „ne mogući lično saradivati na *Manifestu*, izrazili svoje načelno slaganje sa njim“, pozivaju se sve nadležne organizacije da sve te drugove stave pod Partijski sud, koji bi imao da proveri istinitost gornjeg tvrđenja i postupi dalje po Statutu...

III

Isto tako poživaju se sve organizacije da sve one drugove koji bi se načelno slagali sa pomenutim *Manifestom*, a nisu pomenuti poimence u *Manifestu*, tj. sve one koji su načelno protiv principa i taktike Treće internacionale, stave odmah pod Partijski sud po Statutu.

Radničke novine, 14. decembar 1920; U. Vujošević — U. Kovačev, *Vukovarski kongres KPJ*, 268—270.

ZAKON O ZAŠTITI JAVNE BEZBEDNOSTI I PORETKA U DRŽAVI

Beograd, 2. avgusta 1921.

Čl. 1. — Kao zločinstvo u smislu Kaznenog Zakonika smatraće se ova dela: od 2. avgusta 1921. god.

1.) pisanje, izdavanje, štampanje, rasturanje: knjiga, novina, plakata ili objava, kojima se ide na to, da se ko potstrekne na nasilje prema državnim vlastima predviđenim Ustavom ili u opšte da se ugrozi javni mir ili dovede u opasnost javni poredak. Ovo važi i za svaku pismenu ili usmenu komunističku ili anarhističku propagandu ili uoedivanje drugih da treba promeniti politički ili ekonomski poredak u državi zločinom, nasiljem ili ma kojom vrstom terorizma;

2.) organizovanje, potpomaganje ili postajanje članom kakvog udruženja, koje bi imalo za svrhu propagandu komunizma, anarhizma, te-

rorizma ili udruženja za nelegalno i neparlamentarno prigrabljivanje vlasti kao u opšte ono što se sadrži u prednjoj tački:

3.) izdavanje u zakup ili u ma kojem vidu ustupanje zgrada ili prostora za skupljanje lica, kojima bi bio cilj priprema ili rad za ostvarenje čega od onoga, što je izloženo u gornjim dvema tačkama, ako je onaj, koji je zgradu ili prostorije ustupio, znao na šta će se one upotrebiti;

3.) organizovanje, združavanje ili propaganda, kojima se ide na to, da se prouzrokuje vojna pobuna, metež ili nezadovoljstvo kod vojnika ili da se građani ili vojnici ne odazivaju svojim vojnim dužnostima ili da se ometa, otežava ili ograniči proizvodnja, popravka ili prenos vojnog materijala ili snabdevanje vojske za njene potrebe kao u opšte svaka propaganda protiv ustanove vojske, kao i svaka priprema, pokušaj ili izvršenje u cilju da se poruše ili ponište objekti, koji služe javnom saobraćaju, javnim instalacijama i potrebama;

5.) stavljanje u vezu sa kakvom ličnošću ili kakvim društvom u inostranstvu u cilju dobijanja kakve pomoći otuda radi pripreme za revoluciju ili nasilnu promenu sadašnjeg političkog stanja u zemlji ili drugog čega u prednjim tačkama predviđenoga, kao i svako pomaganje koga inostranoga lista ili društva od strane nekoga sa teritorije naše kraljevine, kad to lice ili društvo radi protiv uređenja, poretka ili javnoga mira naše države;

6.) proizvodnja ili prikupljanje oružja, oruđa, sprava ili eksploziva radi kojega od napred spomenutih ciljeva, kao i svako prikrivanje tih predmeta;

7.) pripreme, pokušaj ili izvršenje ubistva ma koga organa vlasti ili političke ličnosti.

Čl. 2. — Ko učini ma koje od krivičnih dela izloženih u Članu 1. ovoga zakona kazniće se smrću ili robijom do 20 godina. Predmeti krivičnog dela konfiskovaće se.

Oni koji znaju da se pripremaju zločini izloženi u Članu 1. pa o tome na vreme ne izveste državnu vlast, kazniće se robijom do 20 godina.

U cilju bržeg i lakšeg utvrđivanja krivice dopušteno je nadležnim vlastima da pretres vrše i noću, ako to zahteva preka potreba.

Čl. 3. — Državna politička vlast tražiće od najbližeg komandanta vojsku radi održanja javne bezbednosti, kad god se pokaže da u kojem konkretnom težem slučaju nisu za to dovoljni njeni organi lične i imovne bezbednosti...

Čl. 10. — Državni činovnici i službenici, radnici vojne administracije, službenici samoupravnih tela, koji pojedinačno, u većem broju ili ukupno prestanu vršiti svoju dužnost u cilju štrajka, kazniće se zatvorom a potstrekači i kolovođe i novčano do 10.000 dinara.

Istom kaznom kazniće se i ona lica, koja sabotажom ili pasivnom rezistencijom ometaju pravilan tok poverene im službe ili rada...

Čl. 12. — Ko na javnim zborovima, u otvorenim ili zatvorenim prostorima ili inače ma gde, nosi ili iznosi ma kakve znake, zastave ili natpise, kao znak pozivanja ili potstrekivanja da se stvori javno mišljenje da postojeći pravni poredak treba zameniti drugim, putem prvrata, rušenjem privatne svojine ili uništenjem javnoga mira, kazniće se zatvorom najmanje godinu dana ili novčano do 50.000 dinara ili obema kaznama...

Cl. 15 — Državna upravna vlast kad utvrdi da je kakvo udruženje (sindikalna organizacija ili druga) promenila svoj zakonom dopušteni cilj ili otpočela tajno ili javno da se bavi drugim nedopuštenim ili protivzakonim agitacijama ili poslovima, rasturiće takvo udruženje . . .

Cl. 18. — Ne mogu vršiti nikakvu javnu službu ili funkciju niti biti narodni poslanici niti časnici samoupravnih tela oni, koji pripadaju komunističkoj partiji ili u opšte kakvom udruženju, koje je ovim Zakonom zabranjeno. Ovo se odnosi i na službenike privatnih ustanova, koje imaju izvesne naročite privilegije od strane države a koji službenici pripadaju komunističkoj stranci...

Lica koja sada vrše prednje funkcije razrešavaju se istih po stupanju na snagu ovoga Zakona . . .⁸

Službene novine Kraljevine SHS, br. 170a, 13. avgusta 1921; Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, treće izdanje, Beograd, 1925, 23.

MANIFEST SOCIJALISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

Beograd, 18. decembra 1921.

PROLETARIJATU JUGOSLAVIJE

II.

Polazeći sa stanovišta da se ujedinjenje proletarijata i u Jugoslaviji i u celome svetu nameće kao neminovna istorijska nužnost i da se

⁸ Vladajuće građanske snage su već krajem 1920. „Obznanom“ proglasile KPJ za antidržavnu subverzivnu političku snagu. Bio je to prvi nalet ojačane građanske klase na revolucionarni pokret. Poslanički klub KPJ očekivao je da će svojim istupanjima u Ustavotvornoj skupštini naterati vladu da povuče kaznene mere protiv revolucionarnog radničkog pokreta. On je maja 1921. u tom cilju zatražio od vlade da povuče „Obznanu“, obnovi rad svih sindikalnih organizacija, otvori radničke domove i radničke štamparije i naknadi im nanetu štetu. Vladin predstavnik je izjavio da će sindikatima biti odobren rad ako se komunisti pismeno obavežu da ih neće upotrebljavati u partijske svrhe. Komunistički klub je ponovio još jednom svoje zahteve i odlučio da 11. juna 1921. bojkotuje rad Ustavotvorne skupštine. Filip Filipović je tada istakao da poslanici KPJ izlaze iz Skupštine, ali da idu u „mase radnog naroda“ da ga obaveste o nedelima vlade i pripreme za trenutak kada će vođen KPJ „uspjeti da obori sadašnji, brutalni, nasilnički i krvavi režim“.

Prvi zakon koji je Skupština donela bio je Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, uperen protiv komunističkog pokreta. Vlada je za donošenje ovog zakona iskoristila atenate na ministra M. Draškovića i regenta Aleksandra, predstavljajući KPJ kao „terrorističku i anarhističku organizaciju“. U obrazloženju zakonskog predloga govorilo se da su komunisti pripremali atentat na vladu, Narodnu skupštinu i pojedine istaknute ličnosti. Za predlog ovog tzv. Zakona o zaštiti države u Skupštini su se 2. avgusta 1921. izjasnili predstavnici vladinih stranaka, kao i deo poslanika Saveza zemaljoradnika, a protiv poslanici Jugoslovenskog kluba, republikanci i Socijaldemokratska stranka. Poništeni su svi komunistički mandati. Zakon o zaštiti države zabranjivao je pripadnicima KPJ obavljanje javnih funkcija.

Između donošenja „Obznane“ i Zakona o zaštiti države obrazovana je 23. marta 1921. Organizacija jugoslovenskih nacionalista (ORJUNA), koja je predstavljala početak nastajanja brojnih nacionalističkih, protivseparatističkih i antikomunističkih omladinskih „narodnih gardi“. Uperena protiv svih opozicionih snaga centralističkom i unitarističkom režimu, ova organizacija delovala je kao „državotvorna“ i „jugoslovenska“ prema svim protivnicima „jugoslovenskog nacionalizma“, od italijanske iredente, slovenačkih klerikalaca, HRSS, do revolucionarnog radničkog pokreta, koji se morao organizovano braniti od napada „orjunaša“, koji su bili naročito česti i oštri u Sloveniji.

samo punim i svestranim ujedinjenjem svih raznolikih oblika proleter-skih organizacija može izaći iz strašnoga položaja u kome se danas nalazimo, Glavni Odbori S. D. S. J. — J. S. D. P. za Sloveniju i S. R. P. J. odlučili su se da pođu putem jedinstva i da, odgovarajući jednodušnoj želji svojih organizacija i svojih članova, proglase ujedinjenje svojih do sada *samostalnih socijalističkih partija u jednu jedinu partiju koja će se zvati Socijalistička Partija Jugoslavije ...*

I danas će na žalost ostati van ujedinjenja još jedan znatan deo radnika i radničkih organizacija, u kojima preovlađuje duh sektaštva, uzajamne svađe i uzajamnog upropašćivanja... Mi smo gotovi na ujedinjenje sa svima onima koji su se otresli anarhističkih zabluda: o diktaturi manjine, o tome da klasna vladavina buržoazije može biti skrhanu očajnim ispadima i provokacijama nepoznatih tajnih manjina, i da svoju partiju i svoj pokret treba potčiniti naredbama domaćih ili inostranih potajnih udruženja ...

III.

Ujedinjena Socijalistička Partija Jugoslavije vodiće i internacionalno politiku jedinstva. Ona će težiti da se stvori svega jedna socijalistička i radnička Internacionala ...

S. P. J. će pomagati sindikalnu internacionalu sa sedištem u Amsterdamu ...

IV.

Ujedinjena S. P. J. pozdravlja rusku revoluciju kao najveći istorijski događaj i najveću tekovinu čovečanstva današnjega veka...

Revolucionarni režim u Rusiji je još u razvoju. On danas privremeno nosi formu boljševičke netrpljivosti, terora, diktature manjine i utopističkih napora da revolucija preskoči preko svojih granica, preko onoga što je istorijski moguće i za što je rusko društvo sazrelo ...

Nužno je obezbediti da ruska revolucija sama nađe ovaj svoj istorijski utvrđeni put. Sav međunarodni proletarijat ima za dužnost da je brani u svako doba, bez obzira koji je režim u njoj privremeno na vladi...

V.

Ujedinjena S.P.J. pozdravlja kao istorisku tekovinu raspad srednjeevropskog osvajačkog carstva bivše Austro-Ugarske i stvaranje novih nacionalnih država u Evropi... Naročito će se naša Partija uvek isticati za sporazum i savez među svima balkanskim narodima i plemenima.

VI.

Odgovarajući željama i zahtevima svega svoga članstva da se potpuno ujedinjenje što brže izvede, izjavljuju Glavni Odbori tri dosadnje socijalističke stranke da od danas prestaju postojati kao samostalne političke celine: Jugoslovenska Socijal-Demokratska Stranka za Slo-Yf^mJ" Socijal-Demokratska Stranka Jugoslavije i Socijalistička Radnička Partija Jugoslavije. Pozivaju se sve oblasne i mesne organizacije u

Jugoslaviji da se po odredbama novoga statuta odmah ujedine u Socijalističku Partiju Jugoslavije.⁹

Socijalistička partija Jugoslavije, Manifest i odluke ujedinjenja. Program Partije. Privremeni program za samoupravna tela. Statut Partije, Beograd, 1922, 3—12.

ČLANAK M. GORKIČA (JOSIPA ČIŽINSKOG): „JUGOSLAVIJA I RUSIJA“

Mart 1922.

Ekonomsko rasulo Evrope imperativno je nalagalo evropskim državicima da promene svoju politiku prema Rusiji i da u akciji za privredno obnavljanje Evrope angažuju Rusiju i Nemačku. Dosadašnja politika Evrope prema ovim dvema državama doživela je potpuni krah. Sve težnje i akcije za obaranje i promenu vladajućeg sistema u Rusiji ostale su bezuspešne. Kapitalističko-militaristička Evropa došla je do uverenja da neće izbeći ekonomskom krah u Rusiji i Nemačkoj ne pruži mogućnost da sudeluju u privrednom obnavljanju Evrope.

A šta se čini u Jugoslaviji? Kakvu politiku vode naši diplomati prema Sovjetskoj Rusiji? Držanje Kraljevine S. H. S. prema Sovjetskoj Rusiji više je nego neprijateljsko. Jugoslavija je primila pod svoje okrilje ruske izbeglice, koji su većinom ne samo ruski kontrarevolucionari nego i svetski. Najcrnji reakcionari i najgori caristi sklonili su se u Jugoslaviji. Oni su se uvukli u državna nadležstva, u privatna preduzeća i radione: za njih ima svuda mesta. Pored toliko besposlenih naših radnika, naše upravne vlasti zaposluju Vrangelove belogardiste, a otpuštaju naše domaće ljude. Ruski kadetski korpusi još nisu raspušteni. Ko njih plaća i izdržava? Ko snosi troškove „ruskog“ poslanstva u Beogradu i koga ono predstavlja? Ovakvo držanje Jugoslavije može se tumačiti samo besnom mržnjom, reakcionarnim mračnjaštvom i slepilom vladajućeg režima prema ruskom narodu. Dok je Sovjetska Rusija

⁹ Krajem 1921. u Beogradu je došlo do ujedinjenja Jugoslovenske socijaldemokratske stranke Slovenije, Socijaldemokratske stranke Jugoslavije i Socijaldemokratske radničke partije Jugoslavije („centrumaša“) u Socijalističku partiju Jugoslavije (SPJ). Vodstvo nove stranke sačinjavali su E. Kristan, V. Bukšeg, D. Lapčević, V. Korač i Ž. Topalović. Stranka je nastala s ciljem da okupi jugoslovenski radnički pokret, ali je ostala labavo povezana i nagrizana je stajnim unutrašnjim borbama oko vlasti. SPJ nije uspeła da postane iole značajniji politički činilac parlamentarnog života. Održavala se zahvaljujući svom monopolnom položaju u ustanovama osiguranja, radničkim komorama i berzama rada, kao i zbog držanja nekih sindikalnih organizacija. Radničku klasu je od stranke odbijao njen program u kome je glorifikovana parlamentarna praksa koja se u jugoslovenskom političkom životu neprekidno kompromitovala, kao i centralističko-unitaristički pristup nacionalnom pitanju.

Na prvom kongresu SPJ održanom u septembru 1923, stranka je pristupila Socijalističkoj radničkoj internacionali i usvojila je svoj reformistički program. Do trećeg kongresa u aprilu 1928. prevlast u stranci imala je grupa reformističke desnice V. Korača, koja se do 1929. potpuno izdvaja, jer je „centrumaši“ na čelu sa Ž. Topalovićem uspejavaju, uz pomoć do tada neutralnih slovenačkih članova rukovodstva, istisnuti iz SPJ. Stranka je početkom 1928. imala svega 3—4 hiljade članova.

U težnji da suzbije komunistički pokret jugoslovenska buržoazija je podržavala SPJ. Režim je u istom cilju preduzimao i mere za poboljšanje položaja radničke klase. Tako je vlada 14. maja 1922. usvojila Zakon o osiguranju radnika, kojim je zamenjena Uredba o osiguranju radnika od 27. juna 1921. god.

štitila naše zarobljene vojnike; dok su Sovjeti sa svojom revolucijom potpomogli ostvarenje jugoslovenskog nacionalnog ideala i time direktno radili na stvaranju ove države, dotle je jugoslovenski izaslanik na sednici Saveza Naroda izjavio: *da jugoslovenska vlada neće dati ni prebijene pare za gladne u Rusiji*. Tom je ružnom izjavom najbolje okarakterisan režim i reakcionarstvo naših državnika, a kojima niko nije dao mandat da tako govore ispred jugoslovenskog naroda.

Nigde se na svetu nije sakupilo toliko kontrarevolucionaraca koliko kod nas. Ni jedna država, sem Jugoslavije, nije htela da bude centar kontrarevolucionarne akcije. Ovih dana došao je u Beograd general Vrangel, predstavnik ruske kontrarevolucionarne buržoazije. On je došao da inspirira svoje trupe i da ih pripremi za novu akciju protiv Rusije. Sprema se mučki napad na Sovjetsku Rusiju. To se očito vidi iz izjave ruskog kontrarevolucionara Burceva koji je došao nedavno u Beograd. On veli: „ . . . Ruska vojska sa svojim komandantom Vrangelom treba da postane centar akcije i da prikupi oko sebe sve ruske antiboljševičke elemente . . . ” „ . . . Ni jedan Rus koji voli svoju otadžbinu i koji znade da boljševička vlada nije ni nacionalna ni spasonosna po zemlju, *neće priznati* ma kakav sporazum koji se sprema za Đenovu . . . ” Jasno je da je ovo sugerisanje državama Male Antante da i one pođu putem ruske kontrarevolucije, kao i to da se pokušava baš na jugoslovenskom narodu praviti eksperimenat političkih i privrednih avantura.

Mi osuđujemo ovakovu politiku prema Rusiji, jer znamo da ona može imati katastrofalnih posledica za ceo narod ove zemlje. *Radni narod traži da naša država prizna Sovjetsku Rusiju i da s njom obnovi diplomatske i trgovinske odnose.*

Radničko jedinstvo, Sarajevo, 17. mart 1922, br. 7; prema: *Revolucija pod okriljem Kominterne, Izabrani spisi Milana Gorkića* (priredio: B. Iakšić), Beograd, 1987, 59.

I ZEMALJSKA KONFERENCIJA KPJ

Beč, 3—17. jula 1922.

REZOLUCIJA O POLITIČKOJ SITUACIJI I NAJBLIŽIM ZADACIMA PARTIJE

Još prilikom donošenja Obznane, kojom počinje period otvorene diktature buržoazije Jugoslavije — KPJ konstatovala je da su donoše nje Obznane buržoaziji diktovale tri grupe razloga: unutarnje-političke unutarnje-ekonomske i internacionalne prirode.

Vladajući blok dveju srpskih krupnokapitalističkih partija, radikalne i demokratske ostaje na izborima u novembru 1920 godine u manjini. Taj blok je nosilac principa monarhije ujedno i policisko-centralističke hegemonističke politike srpske buržoazije s druge strane. Zato je poraz vladajućeg bloka bio jedan udarac i značio opasnost i prestiž dinastije i za imperijalističke prohteve srpske buržoazije. Ta zajednička opasnost zbližila je dvor i srpsku buržoaziju, upravo bacio je srpsku buržoaziju u naručje dvorske kamarile, jedne oficirske klike (Bela ruka) koja je de facto držala svu vlast u svojim rukama. I tako je intimnim savezom dvora i srpske buržoazije stvoren temelj na kome je izgrađen čitav sistem političke i socijalne reakcije u Jugoslaviji. Vlada srpske buržoazije osiguravši tako svoje zaleđe razume se nije htela da kapitu-

lira pred praznim parlamentarnim formulama. Ona uopšte nije htela, iako je u izborima ostala u manjini, da dà ostavku i da na taj način pruži mogućnost da se nova vlada po parlamentarnim principima formira iz parlamentarne većine. Bez ikakve parlamentarne sentimentalnosti vlada je jasno stavila do znanja svima i svakome da ona neće prezati ni od kakvih sredstava samo da proturi pripremljeni policisko-centralistički ustav, koji je imao s jedne strane da učvrsti monarhiju, a s druge da sankcioniše hegemonističku politiku srpske buržoazije. Dva su puta stajala na raspolaganju vladi za postignuće postavljenog cilja: teror i korupcija. Terorom je istupila prema najjačoj i najopasnijoj opozicionoj partiji, prema komunističkoj partiji, stavljajući je putem Obznane van zakona i konfiskujući svu njenu imovinu. Vlada je računala da će na taj način para-lizovati snagu KPJ, nego da će i zaplašiti sve ostale sitnoburžoaske hrvatske i slovenačke opozicione partije. Korupcijom je uspjela da pridobije muslimansku organizaciju, koja u prvom redu zastupa interese bosanskih begova, i da pocepa Savez zemljoradnika pridobivši jedan deo pretstavnika bogatijih slovenačkih seljaka. Na taj je način skrpljena većina od nekoliko glasova na kojoj je bio obezbeđen prijem projektovanog ustava.

Druga grupa razloga za stavljanje komunističkog pokreta van zakona proisticala je iz promene opšte ekonomske konjunktura u Jugoslaviji. Jugoslavija je još od svoga postanka predstavljala jedno vrlo plodno polje za najraznovrsniju špekulaciju, ne samo sa valutom (dok odnos između krune i dinara nije bio fiksiran), nego naročito sa izvoznim artiklima, agrarnim produktima, čija je cena na svetskim pijacama bila znatno viša nego u zemlji. Koncentrisani bankarski kapital uzeo je najrentabilniju formu trgovačko-spekulativnog kapitala. U obnovu industriskog života nije se skoro ništa ulagalo, jer se na polju nije mogla postići ona visina profita, kojom bi se nenasita požuda jedne mlade kapitalističke klase mogla zadovoljiti. Ali se krajem 1920 godine počela situacija menjati, poglavito usled opšte ekonomske krize koja je ceo svet obuhvatila a naročito usled pada cena agrarnih produkata na svetskoj pijaci. Zlatna žetva spekulativnih poslova približavala se kraju. Bankarski kapital počeo se vraćati industriji. Naviknut na basnoslovne profite bankarski kapital se nije mogao zadovoljiti normalnom stopom profita. Da bi se ublažio pad profita ostao je samo jedan izlaz: direktno i indirektno pojačavanje eksploatacije, t. j. produženje radnog vremena i smanjenje nadnica s jedne i povećanje stavova zaštitne carine s druge strane. Da bi se taj cilj postigao trebalo je pošto-poto slomiti otpornu snagu radničke klase ...

Treća grupa razloga za zavođenje buržoaske diktature u Jugoslaviji internacionalnog je karaktera. Kad se ima u vidu, da se Jugoslavija nalazi u potpunoj finansijskoj zavisnosti od antante, naročito od Francuske, onda nije nikakvo čudo što čitava spoljna politika Jugoslavije nosi na sebi pečat interesa antantinog imperijalizma ...

II.

Ako se baci pogled na razvoj reakcije u Jugoslaviji od Obznane pa na ovamo ... već prvi meseci novoga kursa jasno su pokazali da se buržoazija prevarila kad je računala da će terorom slomiti revolucionarnu snagu komunističkog pokreta ... Bilo je za ceo svet, pa i za vladu očevidno da je Obznana promašila svoj cilj. Ali je zato vlada čekala

prvu zgodnu priliku da se sa još većom brutalnošću baci na komunistički radnički pokret u nameri da ga definitivno uništi.

Tu željenu priliku vladajućoj buržoaziji pružili su atentati na regenta (juni 1921) i ministra policije, autora Obznane, Draškovića (jula 1921) . . . Nečekajući rezultat istrage po atentatima — jer je ona uostalom vrlo dobro znala da KP nema nikakve veze sa atentatima — vlada je spremala na brzu ruku i kratkim postupkom sprovela kroz Parlamenat (8 avgusta 1921) Zakon o zaštiti države, t.j. izuzetni zakon protiv komunističkog pokreta, koji je sankcionisao sva dotadašnja be zakonja i krunisao ih još uništenjem svih komunističkih poslaničkih mandata. To je jedinstveni primer u čitavoj historiji buržoaskog parlamentarizma. Tako je partija lišena i poslednje legalne pozicije . . .¹⁰

Istorijski arhiv CK SKJ (u daljem tekstu: IA CK SKJ), KI 1922/16—11.

IZ PROGRAMA NEZAVISNE RADNIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

. . . Svesna svoga današnjeg preteškog položaja, svesna da bez organizovane političke borbe kroz svoju klasnu partiju ne može popravljati ni svoj težak položaj u sadašnjosti, niti s uspehom raditi za konačno oslobođenje svoje od svake eksploatacije i za pobedu socijalizma, radnička klasa Jugoslavije, na Zemaljskoj konferenciji, održanoj 13 i 14 januara 1923 godine u Beogradu, stvorila je svoju Nezavisnu radničku partiju Jugoslavije sa programom i statutom na ovim načelima:

. . . NRPJ svesna je i situacije u kojoj se danas nalazi radnička klasa Jugoslavije. Ona zna da se radnička klasa danas nalazi u odbrambenom položaju od napada jedne brutalne socijalne i političke reakcije kapitalističke klase. Zato ona smatra da će njeni prvi, najglavniji i najneposredniji zadaci u sadašnjici biti da radi na suzbijanju ove socijalne i političke reakcije, da radi na uspostavljanju uništenih, naj-

¹⁰ Pod I zemaljskom konferencijom KPJ podrazumeva se konferencija održana u Beču (3—17. jula 1922) na osnovu dogovora „Zameničkog izvršnog odbora“ u zemlji i Izvršnog odbora KPJ u emigraciji, tzv. „Zagraničnog komiteta“. Košta Novaković i Pavle Pavlović tražili su da KPJ ispita uzroke svog poraza, kao i da rukovodstvo bude u zemlji. Pod uticajem analize III kongresa Kominterne Novaković je smatrao da kapitalizam preživljava krizu i da će nastupiti revolucionarni rasplet, te je KPJ morala biti spremna za predstojeću borbu i raditi na okupljanju siromašnog seljaštva. Analiza Sime Markovića, koja je dobila većinu, bila je suprotna optimističkim očekivanjima revolucije i karakteru uzroka sloma Partije 1921. Njegova ocena bila je da se Partija povukla u redu. Smatrao je da treba ukinuti najreakcionarnije odredbe ustavnih rešenja koje pretpostavku brže diferencijacije i rasplamsavanja klasne borbe. Kao predstavnik „desne struje“ S. Marković je smatrao da se u Jugoslaviji bije bitka između centralističkog velikosrpskog režima i opozicionog slovenačko-hrvatskog bloka. NE ovoj konferenciji je prisustvovalo 22 delegata.

Četvrti kongres KI (novembar 1922) doneo je posebnu rezoluciju o „jugoslovenskom pitanju“. Prema njenoj oceni, KPJ je poražena zbog objektivnih uzroka ali u velikoj meri i zbog slabosti njene unutrašnje organizacije, tj. zbog nedostataka revolucionarne inicijative i socijaldemokratskih predrasuda.

Prva zemaljska konferencija KPJ je zadržala pojam „plemena“ kao pojarr koji obeležava njihovu posebnost, odnosno stepen njihove bliskosti. Na toj konferenciji Košta Novaković je tretirao Hrvate, Crnogorce, Srbe, Slovence i Make donek kao posebne narode koji svoj status u državi treba da reše slobodno, m bazi prava na samoopredeljenje, i u tome se već bio znatno udaljio od shvatanje koje je imala KPJ u periodu 1919—1920. godine. Po Đuri Cvijiću, „jugosloveni (su) kao nacija tek jedna nacija koja se nalazi u procesu stvaranja“ (D. Pešić, n.d. 61—62).

lira pred praznim parlamentarnim formulama. Ona uopšte nije htela, iako je u izborima ostala u manjini, da da ostavku i da na taj način pruži mogućnost da se nova vlada po parlamentarnim principima formira iz parlamentarne većine. Bez ikakve parlamentarne sentimentalnosti vlada je jasno stavila do znanja svima i svakome da ona neće prestati ni od kakvih sredstava samo da proturi pripremljeni policisko-centralistički ustav, koji je imao s jedne strane da učvrsti monarhiju, a s druge da sankcioniše hegemonističku politiku srpske buržoazije. Dva su puta stajala na raspolaganju vladi za postignuće postavljenog cilja: teror i korupcija. Terorom je istupila prema najjačoj i najopasnijoj opozicionoj partiji, prema komunističkoj partiji, stavljajući je putem Obznane van zakona i konfiskujući svu njenu imovinu. Vlada je računala da će na taj način paralizovati snagu KPJ, nego da će i zaplašiti sve ostale sitnoburžoaske hrvatske i slovenačke opozicione partije. Korupcijom je uspela da pridobije muslimansku organizaciju, koja u prvom redu zastupa interese bosanskih begova, i da pocepa Savez zemljoradnika pridobivši jedan deo pretstavnika bogatijih slovenačkih seljaka. Na taj je način skrpljena većina od nekoliko glasova na kojoj je bio obezbeđen prijem projektovanog ustava.

Druga grupa razloga za stavljanje komunističkog pokreta van zakona proisticala je iz promene opšte ekonomske konjunktura u Jugoslaviji. Jugoslavija je još od svoga postanka predstavljala jedno vrlo plodno polje za najraznovrsniju špekulaciju, ne samo sa valutom (dok adnos između krune i dinara nije bio fiksiran), nego naročito sa izvoznim artiklima, agrarnim produktima, čija je cena na svetskim pijacama bila znatno viša nego u zemlji. Koncentrisani bankarski kapital uzeo je najrentabilniju formu trgovačko-spekulativnog kapitala. J obnovu industriskog života nije se skoro ništa ulagalo, jer se na poju nije mogla postići ona visina profita, kojom bi se nenasita požuda jedne mlade kapitalističke klase mogla zadovoljiti. Ali se krajem 1920 godine počela situacija menjati, poglavito usled opšte ekonomske trize koja je ceo svet obuhvatila a naročito usled pada cena agrarnih produkata na svetskoj pijaci. Zlatna žetva spekulativnih poslova pridližavala se kraju. Bankarski kapital počeo se vraćati industriji. Naviknut na basnoslovne profite bankarski kapital se nije mogao zadovoljiti normalnom stopom profita. Da bi se ublažio pad profita ostao e samo jedan izlaz: direktno i indirektno pojačavanje eksploatacije, . j. produženje radnog vremena i smanjenje nadnica s jedne i povećalje stavova zaštitne carine s druge strane. Da bi se taj cilj postigao tre>alo je pošto-poto slomiti otpornu snagu radničke klase . . .

Treća grupa razloga za zavođenje buržoaske diktature u Jugoslavi internacionalnog je karaktera. Kad se ima u vidu, da se Jugoslava nalazi u potpunoj finansijskoj zavisnosti od antante, naročito od rancuike, onda nije nikakvo čudo što čitava spoljna politika Jugoslavije nosi na sebi pečat interesa antantinog imperijalizma . . .

II.

Ako se baci pogled na razvoj reakcije u Jugoslaviji od Obznane pa ia ovamo . . . već prvi meseci novoga kursa jasno su pokazali da se mržoazija prevarila kad je računala da će terorom slomiti revolucionarnu snagu komunističkog pokreta . . . Bilo je za ceo svet, pa i za vladu očevidno da je Obznana promašila svoj cilj. Ali je zato vlada čekala

prvu zgodnu priliku da se sa još većom brutalnošću baci na komunistički radnički pokret u nameri da ga definitivno uništi.

Tu željenu priliku vladajućoj buržoaziji pružili su atentati na regenta (juni 1921) i ministra policije, autora Obznane, Draškovića (jula 1921) . . . Nečekajući rezultat istrage po atentatima — jer je ona uostalom vrlo dobro znala da KP nema nikakve veze sa atentatima — vlada je spremala na brzu ruku i kratkim postupkom sprovela kroz Parlament (8 avgusta 1921) Zakon o zaštiti države, t.j. izuzetni zakon protiv komunističkog pokreta, koji je sankcionisao sva dotadašnja bezakonja i krunisao ih još uništenjem svih komunističkih poslaničkih mandata. To je jedinstveni primer u čitavoj historiji buržoaskog parlamentarizma. Tako je partija lišena i poslednje legalne pozicije . . .¹⁰ *Istorijski arhiv CK SKJ* (u daljem tekstu: IA CK SKJ), KI 1922/16—11.

IZ PROGRAMA NEZAVISNE RADNIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

... Svesna svoga današnjeg preteškog položaja, svesna da bez organizovane političke borbe kroz svoju klasnu partiju ne može popravljati ni svoj težak položaj u sadašnjosti, niti s uspehom raditi za konačno oslobođenje svoje od svake eksploatacije i za pobeđu socijalizma, radnička klasa Jugoslavije, na Zemaljskoj konferenciji, održanoj 13 i 14 januara 1923 godine u Beogradu, stvorila je svoju Nezavisnu radničku partiju Jugoslavije sa programom i statutom na ovim načelima:

... NRPJ svesna je i situacije u kojoj se danas nalazi radnička klasa Jugoslavije. Ona zna da se radnička klasa danas nalazi u odbrambenom položaju od napada jedne brutalne socijalne i političke reakcije kapitalističke klase. Zato ona smatra da će njeni prvi, najglavniji i najneposredniji zadaci u sadašnjici biti da radi na suzbijanju ove socijalne i političke reakcije, da radi na uspostavljanju uništenih, naj-

¹⁰ Pod I zemaljskom konferencijom KPJ podrazumeva se konferencija održana u Beču (3—17. jula 1922) na osnovu dogovora „Zameničkog izvršnog odbora“ u zemlji i Izvršnog odbora KPJ u emigraciji, tzv. „Zagraničnog komiteta“. Košta Novaković i Pavle Pavlović tražili su da KPJ ispita uzroke svog poraza, kao i da rukovodstvo bude u zemlji. Pod uticajem analize III kongresa Kominterne, Novaković je smatrao da kapitalizam preživljava krizu i da će nastupiti revolucionarni rasplet, te je KPJ morala biti spremna za predstojeću borbu i raditi na okupljanju siromašnog seljaštva. Analiza Sime Markovića, koja je dobila većinu, bila je suprotna optimističkim očekivanjima revolucije i karakteru uzroka sloma Partije 1921. Njegova ocena bila je da se Partija povukla u redu. Smatrao je da treba ukinuti najreakcionarnije odredbe ustavnih rešenja kako pretpostavku brže diferencijacije i rasplamsavanja klasne borbe. Kao predstavnik „desne struje“ S. Marković je smatrao da se u Jugoslaviji bije bitka između centralističkog velikosrpskog režima i opozicionog slovenačko-hrvatskog bloka. Na ovoj konferenciji je prisustvovalo 22 delegata.

Četvrti kongres KI (novembar 1922) doneo je posebnu rezoluciju o „jugoslovenskom pitanju“. Prema njenoj oceni, KPJ je poražena zbog objektivnih uzroka, ali u velikoj meri i zbog slabosti njene unutrašnje organizacije, tj. zbog nedostataka revolucionarne inicijative i socijaldemokratskih predrasuda.

Prva zemaljska konferencija KPJ je zadržala pojam „plemena“ kao pojam koji obeležava njihovu posebnost, odnosno stepen njihove bliskosti. Na toj konferenciji Košta Novaković je tretirao Hrvate, Crnogorce, Srbe, Slovence i Makedonce kao posebne narode koji svoj status u državi treba da reše slobodno, na bazi prava na samoopredeljenje, i u tome se već bio znatno udaljio od shvatanja koje je imala KPJ u periodu 1919—1920. godine. Po Đuri Cvijiću, „jugosloveni (su) kao nacija tek jedna nacija koja se nalazi u procesu stvaranja“ (D. Pešić, n.d., 61—62).

elementarnijih građanskih i ekonomskih prava radničke klase, da radi na zaštiti radničke klase od bezobzirne eksploatacije. Da bi se ovo postiglo, NRPJ radiće na organizovanju radničke klase u klasne borbene organizacije, osposobiti je da vodi borbu za zaštitu svojih interesa u sadašnjosti, da razvija kod radničke klase svest o nužnosti zamene kapitalističkog poretka socijalističkim, i da u tome cilju, vodeći računa o svima objektivnim i subjektivnim uslovima pod kojima radnička klasa vodi svoju klasnu borbu, ovom upravlja. Vodeći borbu organizovanih i disciplinovanih masa, **NRPJ** smatra da se pučizmom i individualnim akcijama ne može postići oslobođenje radničke klase od kapitalističke eksploatacije . . .

NRPJ stoji na stanovištu da je jedan od bitnijih razloga plemenskih sporova u Jugoslaviji još nerešena ekonomska borba između raznih pokrajinsko-plemenskih centara. U želji za narodnim jedinstvom boriće se protiv svakog nasilnog i hegemonističkog centralizma, a za samoopredeljenje radnog naroda sa punim unutrašnjim slobodama. Stojeći na stanovištu samoopredeljenja naroda, NRPJ smatra da se i pitanje granica može rešiti samo preko slobodne volje (plebiscita) naroda.

Za nacionalne manjine, koje se milom ili silom, nalaze u sklopu države, NRPJ zahteva punu političku i kulturnu slobodu.

Sredstva kojima će se NRPJ služiti u svojoj borbi jesu: organizovanje proletarijata i siromašnog sveta varoši i sela na načelima izloženim u ovom programu, propaganda živom i pisanom reči među tim masama, razvijajući među njima klasnu svest, solidarnost i volju za vođenje borbe radi oslobođenja od kapitalističkog ropstva; učešće u pretstavničkim telima: u parlamentu, oblasnim skupštinama i opštinama.¹¹

Istorijski arhiv KPJ, Tom II, 272—279.

II ZEMALJSKA KONFERENCIJA KPJ

Reč. 9—12. maja 1923.

ORGANIZACIONI PROBLEMI NAŠE PARTIJE

Pitanje organizacije komunističkih partija, metoda i sadržine njihovog rada jeste jedno od najvažnijih pitanja radničkog pokreta,

¹¹ Nezavisna radnička partija Jugoslavije (NRPJ) osnovana je na konferenciji 13. i 14. januara 1923. u Beogradu, na osnovu zaključaka Prve konferencije KPJ. Aprila 1923. njoj je prišla i Socijalistička stranka delovnega ljudstva. Organizaciono je ustrojena na istim principima na kojima i KPJ. Krajem 1923. imala je oko 3.500 članova.

NRPJ, osnovana sa ciljem da komunisti mogu legalno delovati, pretrpela je neuspehe na parlamentarnim izborima marta 1923. kao i na opštinskim izborima avgusta iste godine, te nije uspeła da postane masovna legalna partija. Neuspeh NRPJ na parlamentarnim izborima nasuprot ogromnom uspehu građanskih opozicionih partija u Hrvatskoj (NRPJ 6.000, a HRSS 473.000), Sloveniji i Crnoj Gori, uticali su na komuniste da počnu sa preispitivanjem svoje nacionalne politike. U vodstvu stranke dolazilo je do snažnih idejnih sukobljavanja, naročito u odnosu na mesto i ulogu Nezavisnih sindikata. Drugi kongres SKOJ-a održan u Sloveniji 24—26. juna 1923. odlučio je da se ne ineša u idejne i političke sukobe u rukovodstvu Partije, nego da ide svojim putem u borbi protiv frakcija. Sukobi radničkih četa s pripadnicima „Orjune" u Trbovlju i drugim mestima juna 1924. bili su povod da Vlada zabrani NRPJ jula 1924, jer ju je okvalifikovala kao novi vid delovanja zabranjene KPJ.

zbog čega mu je od samog početka posvećivana naročita pažnja, a na II i III kongresu tako reći, do detalja su izrađena uputstva: na kojoj osnovi treba izgraditi kom. partiju; kako treba sprovoditi propagandu i agitaciju; kako organizovati političke borbe itd.

... Pitanje izgradnje što čvršćih organizacija na osnovi pune centralizacije, kao i pitanje planske agitacije i propagande, pomoću kojih treba da se organizaciono i duhovno sjedini sav borbeni svesni proletarijat utoliko se jače nameće, što su mnoge partije, pa i naša, i posle jasnih odluka II. i III. kongresa K. I. sadržale mnogo što šta rđavog od starog birokratskog centralizma, koji su nasledile od socijal-demokratskih partija iz čijeg su se krila razvile.

Centralizacija u našoj partiji još uvek na sebi nosi sve znake formalne i mehaničke centralizacije, jer taj centralizam nije izgrađen na osnovi stalnog zajedničkog rada i borbe celokupne partiske organizacije, a toga opet nije moglo ni biti, kada je centralizovano vodstvo imalo vrlo labave, često nikakve veze sa masama. Centrala sa funkcionerskim kadrom, kao i u staroj socijaldem. partiji, još uvek vodi radničke mase, koje je retko opažaju kao aktivni faktor i inicijator u pojedinim pitanjima i akcijama... Pravog demokratskog centralizma, koji treba da je stapanje centralizma i proleTERSKE demokratije na osnovi stalnog zajedničkog rada i borbe svih proleTERSkih organizacija, u našoj partiji nije bilo a još ga ni danas nema.

Nas u ovoj prilici naročito interesuje stanje u našoj partiji i mi se moramo zapitati: zašto se naša partija nalazi u ovakvom stanju u kakvom se nalazi? ...

Kao odgovor na prednja pitanja najbolje može da posluži citat iz odluka III. kongresa K. I. na ime: „Organizacija komunističke partije jeste organizacija kom. vodstva” i „partija treba sama dobro vodstvo da bi mogla dobro voditi i odgovarajuću najužu organsku vezu sa masama na osnovi demokratskog centralizma.” Mi nažalost moramo priznati, da ni naša vodstva nisu uvek bila na visini koju je situacija zahtevala, i da pored objektivnih razloga, koji su skrivali za ovakvo stanje, ima i subjektivnih ...

IA CK SKJ, KI 1923/29—3.

REZOLUCIJA PO UNUTARNJIM SPOROVIMA U KPJ

Maj 1923.

Zemaljska konferencija K. P. J. održana 9—12. maja 1923 konstatuje sledeće:

Spor koji je nastao među drugovima u emigraciji uneo je veliku pomutnju među drugove u zemlji i u velikoj meri doprineo da je partijski rad paralisano. Taj je spor pred Internacionalom tretiran kao lični, a faktično u njegovoj pozadini stoje taktički, statutarni disciplinarni razlozi. Glavni razlozi ovoga spora su sledeći:

1. Stavljanje K.P.J. van zakona i time otešćana mogućnost i pravog partijskog rada i kontrole.
2. Nepripravljenost i partije i pojedinaца za ovakvo stanje i traženje subjektivnih razloga — osim objektivnih —, radi toga.
3. Nesazivanje širih partijskih foruma (plenuma, kongresa) i time onemogućenje kritike nad radom vodstva partije.
4. Onemogućavanje E.K.K.I. sa krivim i tendencionim izveštajima da donese

objektivan sud o sporu. 5. Slabost I.O.-a u koji su ušli ljudi slabijeg kvaliteta, te nisu mogli vodstvu dati onaj autoritet, koji vodstvo jedne revolucionarne partije apsolutno mora da ima. 6. Međusobno nepoznavanje drugova pa čak i na vodećim mestima. 7. Nemanje jasnog i određenog stava partije u mnogim aktuelnim pitanjima. 8. Nesposobnost vodstva, da faktično bude centralističko. 9. Nedovoljna kontrola i neuređen način rukovanja sa partijskim finansijama. 10. Neprovođenje donesenih odluka K.I. i B.K.F. i partije i nepoznavanje njihovo sa strane najboljih partijskih drugova. 11. Pogrešno shvatanje prava i dužnosti pojedinaca. 12. Nedovoljna utvrđena kompetencija pojedinih partijskih foruma, naročito za vreme ilegalnog perioda, kao i ličnosti u njima. 13. Prevelika popustljivost prema nekorektnim drugovima i time slabljenje unutarne čvrstoće partije. 14. Nepriznavanje pogrešaka. 15. Neprelaznje na praktičan rad.

Za pravilno rešenje spora komisija predlaže sledeće:

1. Sve snage moraju se odmah baciti na stvaranje pravih partijskih organizacija. Partiju u buduće niko nigde ne može predstavljati nego članovi njenih pravnih organizacija i drugovi od njih birani.
2. Širi forumi partije moraju se češće sazivati, I.O. od njih biti biran i njima odgovarati.
3. Svako krivo i tendenciozno izveštavanje Egz. i njenih predstavnika mora se u buduće najstrože kazniti.
4. Da u I. O. budu izabrani samo oni drugovi koji su svojim dosadašnjim radom pokazali, da su i odlični borci i sposobni za to mesto, kako bi I.O. mogao imati najpuniji autoritet.
5. Komisija predlaže, da drugovi koji su označeni u izveštaju komisije kao krivi (Lj. Radovanović, S. Marković, I. Hegji, K. Novaković, P. Pavlović, i M. Pijade) ne mogu biti birani u I.O. u roku od tri meseca, a posle samo onda, ako ne bi nastavili da i dalje rade kao do sada, odnosno da sa svojim radom dokažu, da su i aktivni i disciplinovani i time zaslužili ponovo poverenje partije.
6. Da partija mora odmah pokrenuti reviju, u kojoj bi se mogla tretirati razna principijelna, teoretska i taktička pitanja. Time će se omogućiti i da se čuje mišljenje pojedinaca i vaspitanje i opredeljivanje članova.
7. Da bi vodstvo partije faktično bilo centralistično, jedan deo funkcija koje sadanji I. O. vrši treba preneti na beogradski O.S. i tako olakšati da I.O. faktično postane I.O. za celu zemlju.
8. Da se odmah donese pravilnik za rukovanje s partijskim sredstvima, utvrdi budžet i uredi njegova raspodela.
9. Da se sve rezolucije K.I. i K.B.F. prodiskutuju na konferencijama i svakom članu partije saopšte. Samo će se tako moći provoditi i moći kontrolisati njihovo provođenje.
10. Da se tačno utvrde kompetencije pojedinih foruma, način njihova rada, njihov međusobni odnos, napravi raspored snaga i rada i o tome svemu donese pravilnik.
11. Da se za sve pogreške pojedinaca iznesene u izveštajima podeli svima ukor.
12. Da se u buduće najstrože kazne svi oni drugovi koji bi smetali unutrašnjem učvršćivanju partije.

Ovim se svi dosadašnji sporovi smatraju likvidarnim i njihovo novo povlačenje smatra se sabotazom rada u kome se moraju skoncentrisati sve naše snage.¹²

IA CK SKJ, KI 1923/29—6.

¹² Druga zemaljska konferencija KPJ održana je u Beču od 9. do 12. maja 1923. u prisustvu 34 delegata iz zemlje, 4 iz emigracije, kao i 2 predstavnika Kominterne. Manjina je napadala većinu, sa S. Markovićem na čelu, da je svojim oportunistom onemogućavala organizacionu izgradnju Partije. Konferencija je

MARKOVIĆ SIMA: „NACIONALNO PITANJE U SVETLOSTI
MARKSIZMA“

[Diskusija u KPJ, rujan 1923. godine]

Pre svega, kad je reč o sporu između Srba, Hrvata i Slovenaca, sve više se sa svih strana ističe u prvi red pitanje: *Jesu li Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod ili tri naroda?* Kao što će se videti iz docnijeg izlaganja, ovo pitanje, kad se ceo spor o kome je reč posmatra kroz prizmu marksizma, nema u stvari nikakvu praktičnu vrednost. Za naš stav prema spornim pitanjima sasvim je svejedno, jesu li Srbi, Hrvati i Slovenci tri „plemena“ jednog naroda ili tri naroda. Ali kako se baš na tom pitanju uporno insistira i sa jedne i sa druge zavađene strane sa očevitim političkim tendencijama, mi ćemo, u duhu marksističke teorije nacija kako smo je formulisali u prvom odjeljku i primenjavati u svim ostalim, dati odgovor i na to pitanje, naglašujući još jednom da ono za nas predstavlja samo izvesan teoriski interes. (. . .)

.. jedan letimičan pogled na istoriju Srba, Hrvata i Slovenaca u XIX veku pokazuje da su se i Srbi, i Hrvati, i Slovenci, potpuno nezavisno jedni od drugih razvili u samostalne moderne nacije. I srpska, i hrvatska, i slovenačka nacija odgovaraju svim uslovima koji se, po definiciji koju smo usvojili u prvom odjeljku, od jedne nacije traže. *Tako dolazimo do zaključka da su Srbi, Hrvati i Slovenci tri nacije*, ili, ako upotrebimo reč narod kao sinonim nacije, tri naroda. To je neosporna istorijska činjenica. Srbi, Hrvati i Slovenci nisu nikada do ujedinenja, krajem 1918. godine, živeli zajedno na *jednoj teritoriji*, iako su bili u susedstvu; među njima nikad nije bilo saobraćajnih i ekonomskih veza koje bi ih spajale u jednu celinu. Naprotiv: vekovna tuđinska vladavina ih je ne samo teritorijalno razdvajala, nego im je na sve moguće načine ometala i otežavala i saobraćajne i ekonomske veze. Po našoj definiciji, međutim, bez zajednice teritorije i ekonomskog života nema *jedne* nacije. I već po tome, Srbi, Hrvati i Slovenci ne bi mogli hiti jedna nacija, čak kad bi im ostale bitne oznake nacije, jezik i kultura, bile iste, što nikako nije slučaj. (. . .)

Srpska buržoazija je za vreme svetskog rata pretrpela velike materijalne štete. Trogodišnja okupacija bila je kobna za ceo privredni život Srbije: ona je značila najteži udarac za razvitak produktivnih snaga u zemlji. Hrvatska buržoazija, međutim, zahvaljujući ultra-oportunističkoj politici vladajuće srpsko-hrvatske koalicije, za sve vreme rata ne samo što nije imala nikakve materijalne gubitke, nego se materijalno u

odlučila da se obrazuje ilegalni aparat i da rukovodstvo Partije mora raditi u zemlji.

Druga zemaljska konferencija KPJ nije ništa bitno izmenila u osnovnim pogledima KPJ na način i oblik rešenja nacionalnog pitanja. S tim u vezi ponovljeno je pravo na samoopredeljenje do otepljenja, revolucija, balkanska federacija. (D. Pešić, n.d., 72). No, odlučeno je da se u Partiji otvori rasprava o „nacionalnom i plemenskim pitanjima“ i da se na narednoj konferenciji pripremi rezolucija o nacionalnom pitanju. Kritici je podvrgnut slab rad Partije na selu i rešeno je da se pripremi njen agrarni program. Zaključeno je da se spovede u život odluka I zemaljske konferencije KPJ o stvaranju komunističkih frakcija u sindikatima, proširi uticaj Partije u radničkim organizacijama, stvaraju čete za odbranu od napada nacionalističkih organizacija i dr. U rukovodstvo KPJ izabrani su predstavnici manjine, među kojima T. Kaclerović, Đ. Đaković, S. Miljuš, Đ. Cvijić, M. Trifunović i dr. Nakon ove konferencije još vidnije su se ispoljili sukobi oko osnovnih pitanja politike i strategije Partije: organizacionog, nacionalnog, seljačkog i sindikalnog.

mnogome još i podigla. Slično je bilo i sa slovenačkom buržoazijom. I u takvoj situaciji došlo je, krajem 1918. godine, do ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca u jednu državu. Srbija, kao stara država, imala je da posluži kao temelj za izgradnju nove države. I srpska buržoazija je iskoristila taj povlašćeni položaj, pa je još od prvih dana postala faktički gospodar u celoj zemlji. Držeći svu faktičku vlast u državi u svojim rukama, srpska buržoazija postavlja sebi kao *prvi cilj: da se kao klasa što pre ekonomski restaurira i uzdigne bar na visinu svojih hrvatskih i slovenačkih konkurenata*. Ali je taj cilj zadirao ne samo u interese srpskog, hrvatskog i slovenačkog proletarijata, nego i u interese hrvatske i slovenačke buržoazije, jer se on ni u kom slučaju nije mogao ostvariti samo na račun proleterskih masa nego i na račun *hrvatske i slovenačke buržoazije*. I to je *osnovni ekonomski uzrok*, koji je doveo srpsku buržoaziju u sukob sa hrvatskom i slovenačkom buržoazijom.

Ratom i okupacijom upropašćena, vladajuća srpska buržoazija bacila se svom snagom svoga klasnog instinkta na ostvarenje postavljenog cilja. Gladna profita, ona je sa neverovatnom proždrljivošću legla na posao. Ekonomski nerazvijenija i finansijski slabija od hrvatske i slovenačke buržoazije, srpska buržoazija nije htela da primi konkurentsku borbu sa hrvatskom i slovenačkom buržoazijom *na ravnoj nozi*, pod istim uslovima, jer bi u *takvoj* neravnoj borbi, kao slabija, neminovno podlegla. *Zato je ona čvrsto držala svu državnu vlast u svojim rukama, da bi sredstvima političke prevlasti mogla kompenzovati svoju ekonomsku zaostalost iza hrvatske i slovenačke buržoazije*. Na taj način smo otkrili *ekonomsku pozadinu hegemonističke politike srpske buržoazije*. *Hegemonistička politika srpske buržoazije jeste izraz njene ekonomske zaostalosti, uslov njene brže klasne restauracije i neophodna potreba njenog afirmiranja u konkurentskoj borbi sa naprednijom hrvatskom i slovenačkom buržoazijom.* (...)

Videli smo ranije da je konkurentska borba između buržoazije dva razna naroda glavni pokretač nacionalne borbe. Videli smo da su se i Hrvati i Slovenci razvili kao nacija u borbi protiv nemačkog i mađarskog imperijalizma. U borbu protiv srpskog imperijalizma Hrvati i Slovenci stupili su već kao gotove nacije, pa se u toj borbi mogu samo još više izoštriti i diferencirati. I odista, *kao jedna od prvih vidljivih posledica srpske imperijalističke politike već se može konstatovati sve veće otuđivanje Hrvata i Slovenaca prema Srbima*. I to je jedan od najočiglednijih dokaza da je politika koja se iz Beograda vodi prema Hrvatima i Slovencima u suštini svojoj *reakcionarna*. *Jer se samo ona nacionalna politika može nazvati progresivnom, koja bi tako srodne narode kao što su Srbi, Hrvati i Slovenci sve više približavala, spajala, i na taj način delovala uopšte u pravcu društvenog progressa*. A danas Hrvati i Slovenci stoje u svakom pogledu dalje od Srba no što su stajali ne samo u doba ujedinjenja, nego, izgleda, i dalje no što su ikad ranije bili! Ko u ovim istorijskim pojavama vidi samo rezultat Radićeve žonglerije, Korošćevog jezuitizma i Spahinih marifetluka, taj pokazuje samo to da je politički — kretan.

Ogorčena konkurentska borba, koju je vladajuća srpska buržoazija izazvala svojim imperijalističkim stavom prema hrvatskoj i slovenačkoj buržoaziji, dobila je, sasvim prirodno, neizbežno, karakter nacionalne borbe, jer je nacionalizam uopšte, kao što smo videli, klasna ideologija buržoazije. Kao i u svim sličnim slučajevima u istoriji, i srpska

i hrvatska i slovenačka buržoazija uzdižu svoje klasne interese na visinu nacionalnih interesa, ističu svoje klasne potrebe kao nacionalne potrebe, predstavljaju svoje klasne ideale kao opšte nacionalne ideale. *Slučaj Srba, Hrvata i Slovenaca nije nikakav izuzetak nego istorijom osvešteno pravilo.* Ekonomska borba je uvek temelj nacionalne borbe. Kapitalistička konkurencija daje sadržinu i smisao nacionalnoj borbi. *Nacionalni zahtevi su ideološke forme, u kojima dolaze do izraza klasni interesi nacionalne buržoazije. I na taj način ekonomska borba postaje politička. (. . .)*

Iz celokupnog dosadašnjeg izlaganja jasno izlazi, kakav stav u nacionalnom pitanju treba da zauzme marksistički proletarijat Jugoslavije. *Marksistički proletarijat priznaje i Hrvatima i Slovencima neograničeno pravo samoopredeljenja*, tj. pravo na samostalnu državnu egzistenciju. Međutim, Hrvati i Slovenci, kao što smo već pomenuli, ne žele, bar za sad, odcepljenje od današnje države. I to je sasvim razumljivo. Hrvatska i slovenačka buržoazija, kao kapitalistički razvijenije, žele što prostraniju pijacu za svoje industrijske produkte: one imaju najživljeg interesa da državna teritorija, kao jedna carinska oblast, bude što veća. Svesna i svih ostalih slabih strana jedne male države u današnje vreme, hrvatska i slovenačka buržoazija moraju najiskrenije želiti da se današnja državna zajednica održi. *Hrvatski i slovenački proletarijat, takođe, ne samo da nema nikakvog interesa da se odvajaju od srpskog proletarijata, nego mu svi interesi nalažu da ostane s njim u najpunijem jedinstvu.* Parola odcepljenja mogla bi, zato, i kod Srba, i kod Hrvata i kod Slovenaca, naći, za sad, odjeka samo u izvesnim intelektualnim sitnoburžoaskim krugovima, koji nemaju nikakvog stvarnog uticaja na javni život. Ali nije nemoguće da Hrvati i Slovenci, pri eventualnim komplikacijama u unutarnoj i spoljnoj situaciji, i drukčije postavljaju pitanje svoga samoopredeljenja. Jer želja Hrvata i Slovenaca da ostanu u zajednici sa Srbima nije *apsolutna*: sa reakcionarnom srpskom buržoazijom, koja bi bila samo oruđe u rukama francuskog imperijalizma, koji je svakog časa može gurnuti u kakvu ratnu avanturu, ni Hrvati ni Slovenci, očevidno, nemaju interesa da budu zajedno. Zato se sa njihove strane ističe kao *prvi uslov* za opstanak zajednice: *puna demokratija unutra i miroljubiva politika spolja.* Samo na toj *podlozi* može se osigurati *trajna državna zajednica Srba, Hrvata i Slovenaca.*

Pod *pretpostavkom* da se taj uslov ispuni, i Hrvati i Slovenci ostanu pri svojoj želji za održanjem današnje državne celine, postavlja se pitanje: *kako treba regulisati unutarne odnose između Srba, Hrvata i Slovenaca u zajedničkoj državi?* Rešenje nacionalnog pitanja svodi se, u ovom slučaju, na pitanje unutaršnjeg uređenja države, na ustavno pitanje. (. . .)

Ako se zemaljskim ustavom ukinu *stvarno* sve nacionalne privilegije, ma u kom obliku one bile, i ako se nacionalnim manjinama zagarantuje *neograničeno pravo* upotrebe materinjeg jezika, podizanje škola, sloboda svesti, itd. — onda nema bojazni ni od unutaršnjeg nacionalnog trvenja ni od iredente. Zašto u Švajcarskoj, na primer, nema ni unutarnjeg nacionalnog trvenja, niti pak nemačke, francuske ili talijanske iredente? Tako dolazimo do zaključka da bi, i sa gledišta radničke ^{klase}, *^pokrajinske autonomije, na podlozi najpunije demokratije, bile najbolje rešenje ustavnog pitanja, rešenje koje bi potpuno moglo zavotvriti sve nacije i nacionalne manjine koje su izjavile želju da ostanu**

nu u državnoj zajednici. Po sebi se razume da nije reč o uskim administrativnim autonomijama, nego o širim političkim autonomijama, čije bi atribucije imale odrediti u prvom redu sporazum između Srba, Hrvata i Slovenaca. Za razgraničenje pojedinih autonomnih oblasti mora se istaći kao *najviši princip*: narodna volja izražena opštim slobodnim glasanjem u svim spornim slučajevima.

To je rešenje ustavnog pitanja, za koje se *danas* klasno svesni proletarijat Jugoslavije mora svom snagom založiti, jer to rešenje u današnjoj konkretnoj situaciji najbolje *odgovara interesima radničke klase cele zemlje*.

Radnička klasa je svesna da će nacionalne borbe iščeznuti tek u socijalističkom društvu, ali je *najviši interes radničke klase, da se nacionalne borbe još u okviru kapitalističkog društva svedu na minimum, na najmanju moguću meru*. Buržoazija je ta, koja svesno, s planom i računom, raspaljuje i veštački pothranjuje nacionalne borbe, da bi razjedinila radnike raznih nacija i onemogućila jedinstveni internacionalni klasni front proletarijata. Protiv uticaja buržoaskog nacionalizma u radničkim redovima klasnosvesni proletarijat *mole se sa uspehom* boriti samo na jedan način: *ističući otvoreno i zalažući se odlučno za sve one nacionalne zahteve, koje svima nacijama i nacionalnim manjinama osiguravaju najpuniji nacionalni, ekonomski i kulturni razvitak*.

Takvim rešenjem ustavnog pitanja bili bi stvoreni svi potrebni uslovi za *nacionalni mir u zemlji: grupisanje po nacijama* postalo bi *bespredmetno; klasna borba dobila bi slobodno polje*. Tako bi se ubrzalo *klasno diferenciranje* u okviru svake nacije i omogućilo bi se *brže oslobođenje seljačkih i radničkih masa od uticaja buržoaske ideologije uopšte, a naročito od nacionalizma i klerikalizma* (verskog fanatizma). Takvim rešenjem ustavnog pitanja ubrzao bi se *razvitak proizvodnih snaga* u celoj zemlji i stvorili bi se *najpovoljniji uslovi za vođenje internacionalne klasne borbe za socijalizam*. Takvo rešenje je, sa gledišta marksističkog proletarijata, *progresivno*, i zato ono predstavlja *praktični aktuelni zahtev radničke klase Jugoslavije u ustavnom pitanju*.

G. Vlajčić, n.d., 390—394.

III ZEMALJSKA KONFERENCIJA KPJ

Beograd, decembra 1923.

REZOLUCIJA O POLITIČKOJ SITUACIJI I NEPOSREDNIM ZADACIMA NRPJ

III U Pogledu situacije Nezavisne radničke partije i radničkog pokreta u Jugoslaviji

Nezavisna radnička partija stvorena je pod vrlo teškim prilikama, u vremenu kada je režim reakcije i terora, i tada kao i danas, besneo. Samu osnivačku zemaljsku konferenciju Partije režim je nasilnički rasterao, kao što je zabranio i držanje zemaljske konferencije Partije, zakazane za 18 novembar prošle godine, i kao što je zabranio i zakazanu zemaljsku konferenciju 14 januara ove godine. Od svoga osnivanja dosada Partija se stalno bori sa reakcijom i terorom. Zbog terora režima, u prvom redu, Partija nije mogla da pokaže dobre rezulta-

te ni u organizacionom pogledu, kao ni u pogledu vaspostavljanja svoga uticaja na mase. Partiji još nije stvarno priznata legalnost u nekoliko važnih pokrajina.

. . . Stanje u radničkom pokretu Jugoslavije uopšte nije dobro. Radnički pokret je organizaciono i duhovno pocepan. Ova pocepanost onesposobljava proletarijat za akcije i borbu protiv ofanzive kapitala i socijalne i političke reakcije. U ovakvoj situaciji parola jedinstvenog fronta svih proleterskih organizacija nameće se kao jedna nasušna potreba. I ne samo jedinstvo u akcijama, već i organizaciono jedinstvo sindikalnog pokreta postalo je životna potreba proletarijata Jugoslavije. Zbog pocepanosti u sindikalnom pokretu, ne samo da je otežano proletarijatu da se s uspehom brani od nasilja belog terora, već i da uspešno vodi štrajkove, koji se proletarijatu nameću svom nužnošću, koje on mora voditi, ali koji su se dosada najvećim delom završavali neuspesima. Veliki značaj jedinstvenog fronta sastoji se i u tome što on moralno deluje na neorganizovane proleterske mase, potstiče ih da potraže svoje organizacije i na taj način pojačava akciju i borbenu moć proletarijata.

. . . Na osnovu ovih konstatacija Nezavisna radnička partija Jugoslavije postavlja kao svoje ove zadatke:

1. da vodi borbu protiv političke i socijalne reakcije, protiv belog terora i nasilja, a pre svega borbu za ukidanje Zakona o zaštiti države i svih drugih izuzetnih zakona i mera koji onemogućavaju organizovanu klasnu borbu proletarijata, pravo koalicije i štrajka i pravo na legalan rad Partije i radničkih sindikalnih organizacija;

2. da se bori za amnestiju za sve političke i vojne krivce, kao i za slobodan povratak makedonskih emigranata; za amnestiju svih optuženih i osuđenih u agrarnim nemirima; za ukidanje svih političkih proganjanja;

3. da se energično bori za rešavanje nacionalnog pitanja u Jugoslaviji. Boreći se protiv današnjeg reakcionarnog ustava, Partija je dužna da vodi borbu za obezbeđenje prava svakoga naroda da se samoopredeli, sa svima konzekvencama koje to pravo za sobom povlači; ona je dužna da pokaže proletarijatu da nacionalno pitanje u Jugoslaviji nije pitanje obične revizije ustava, već da se mora iz osnova izmeniti sadanje stanje i stvoriti takvo u kome će se suvereno manifestovati volja svijui naroda u Jugoslaviji da udruženo žive u jednoj federaciji radničko-seljačkih republika; ali je Partija dužna da kaže da se ovo može ostvariti jedino zajedničkom revolucionarnom borbom radnika i seljaka za radničko-seljačku vladu. Konferencija nalaze Partiji da o ovom pitanju izradi jasno svoje gledište i da izradi svoj program po nacionalnom pitanju;

4. da što pre izradi agrarni program, da posveti najveću pažnju radu na selu . . .

5. Nasuprot držanju Glavnog radničkog saveza i Socijalističke partije, koji ne žele stvaranje jedinstvenog fronta i organizovanog jedinstva sindikata, Partija je dužna da nastavi rad na izvođenju jedinstvenog fronta i da pomaže rad na organizacionom jedinstvu sindikata . . .

mere⁶ ^ borbu protiv nezaposlenosti, koja uzima sve veće raz-
drža¹ P^osta. Je bič za proletarijat, boreći se za obavezu države da iz-
va nezaposlene radnike; da vodi borbu za najpunije radničko za-

konodavstvo za zaštitu i osiguranje radnika, a pre svega za osmočasovni radni dan i da brani primenu tog zakonodavstva koje još danas postoji;

7. da vodi borbu protiv ekonomskog i finansijskog pljačkanja koje današnji režim brutalno sprovodi prema radnicima, seljacima, sitnoj buržoaziji i ostalim mnogobrojnim fizičkim i umnim radnicima koji svoju snagu prodaju u najam; da se bori protiv današnjeg nepravičnog poreskog sistema zahtevajući da sav porez i teret padne na kapitalistički višak vrednosti, da se ukinu svi posredni porezi i kuluk;

8. da vodi propagandu protiv rata i da radi na suzbijanju kontrarevolucionarnog rovarjenja Vrangelovih belogardista i protiv politike jugoslovenskih vlastodržaca prema Sovjetskoj Rusiji;

9. da stalno štampom, živom rečju i akcijama propagira veliki značaj parole: mir i savez sa Sovjetskom Rusijom;

10. da u zajedničkom radu sa bratskim partijama na Balkanu vodi borbu protiv reakcije koja na Balkanu besni, protiv šovinizma i zavodjenja naroda, a za ostvarenje federacije radničko-seljačkih republika na Balkanu;

11. da stvara aktivnu odbranu proletarijata za zaštitu njegove borbe, njegove organizacije i njegovih tekovina od napada fašizma;

12. da iskorišćava svaku izbornu borbu u cilju propagiranja svojih ideja, odvajanja siromašnih masa od buržoaskih partija i organizovanja tih masa pod svoju zastavu i njihovog osposobljavanja za oslobodilačku borbu koju Partija vodi;

13. da u današnjoj revolucionarnoj epohi, u kojoj se nalazi evropski proletarijat, uvek manifestuje svoju najpuniju solidarnost sa borbenim proletarijatom ostalih zemalja i da bude gotova da u svakom trenutku i ona izvrši svoj zadatak prema velikom oslobodilačkom delu klasno svesnog proletarijata celoga sveta ..¹³

Radnik (Radnik — Delavec), 16. januar 1924, 1—2.

¹³ Treća zemaljska konferencija održana je u Beogradu od 1. do 4. januara 1924. uz učešće oko 50 delegata. Ilegalna KPJ je tada imala oko 1.000 članova. Ova se konferencija bavila osnovama strategije i taktike KPJ: nacionalnim, organizacionim, sindikalnim, agrarnim pitanjem. Sve rezolucije donete su jednoglasno. U rukovodstvo Partije izabrani su većinom pripadnici „levice“ (F. Filipović, K. Novaković, S. Miljuš, V. Čopić i dr.), koja je insistirala na boljševizaciji Partije. Organizacionom pitanju posvećena je najveća pažnja jer je od njega zavisila akciona sposobnost Partije. Zaključeno je da se KPJ organizuje kao ilegalna kadrovska partija, formiranjem ćelija po preduzećima, sa rukovođenjem na osnovama amokraisKOG centralizma. Sindikate je trebalo izgrađivati kao nezavisne organizacije u odnosu na političke partije, ali nije prihvatana politika njihovog neutralnog stava prema ključnim društvenim problemima. Konferencija je donela više dokumenata od kojih je najvažniji bio Rezolucija o nacionalnom pitanju. KPJ je tokom 1924. godine povećala broj članova na oko 2.500.

Treća konferencija je usvojila mišljenje većine i predložila — federativno državno uređenje republikanskog oblika, sa najpunijim lokalnim samoupravama. Pozitivni stavovi Treće zemaljske konferencije KPJ nisu ostali na snazi, jer je Peti kongres Kominterne, jula 1924, doneo Rezoluciju o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji. Umesto principa federativnog uređenja Jugoslavije, Kominternu je postavila zahtev za njenim državnim cepanjem. Ideja o razbijanju Jugoslavije počela je da sazreva u redovima Balkanske komunističke federacije krajem 1923. godine, nesumnjivo uz podršku Kominterne.

2.

Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca takođe je jedan od rezultata svetskog rata. Ujedinjenje po prvi put u jednu državu tih triju jugoslovenskih nacija, koje su se ranije nalazile pocepane pod jarmom austro-ugarskog imperijalizma, značilo je stvaranje objektivnih uslova za proces formiranja jedne nacije iz triju srodnih nacija.

Ali mesto da su se stvaranjem zajedničke države nacionalne suprotnosti između te tri srodne nacije sve više umanjivale, one se nasuprot tome sve više zaoštravaju. Razlog tome procesu jeste u istorijski konkretnoj situaciji u kojoj je ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca izvršeno, odnosno u načinu na koji je ono izvršeno.

Ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca nije izvršeno u procesu razvoja nacionalne svesti o potrebi tog ujedinjenja, koji se završava nacionalnom revolucijom i samoodređenjem odozdo. Naprotiv, ono je bez pitanja narodnih masa izvršeno pod diktaturom imperijalističke politike Antante i srpske vladajuće klase. Hrvatska i slovenačka buržoazija kapitulirale su pred tim diktatom. U strahu pred nezadovoljnim radnim masama grada i sela one su se stavile pod zaštitu srpske militarističke monarhije, i zajedno sa srpskom buržoazijom kroz dve godine sprovodile diktaturu nad celokupnim radnim narodom Jugoslavije. Tako je, usled klasnih interesa celokupne buržoazije i nametanja monarhije, proces formiranja jedne nacije iz triju srodnih nacija bio zaustavljen već na početku. Na njegovo mesto nastupio je proces razvijanja sve dubljih nacionalnih suprotnosti.

Osnovni uzrok zaoštavanja nacionalnih suprotnosti leži na strani srpske buržoazije. Nakon što je srpski narod još u borbama protiv turskog feudalizma za stvaranje svoje države preživeo svoju nacionalnu revoluciju, srpska je buržoazija još pre svetskog rata vodila zavojevačku kolonijalnu politiku u Makedoniji i protiv Albanije. U državi SHS srpska buržoazija nastoji delom da se ekonomski ojača, delom da parazitski živi od eksploatacije i pljačke naroda u novodobijenim krajevima, pa i na račun hrvatske i slovenačke buržoazije.

Srpska buržoazija postizava to na ovaj način: ona drži u svojim rukama celi državni i vojni aparat i pomoću bezobzirnog reakcionarnog režima, legalizovanog kroz centralistički Vidovdanski ustav, sprovodi svoju nacionalnu hegemoniju protiv hrvatskog i slovenačkog naroda i njihove ekonomski jače razvijene buržoazije. Ona sprovodi zavojevačku privrednu politiku: 1. nesrazmernom raspodelom buržoaskih prihoda i rashoda; 2. prenašanjem državnih sredstava putem državnih finansijskih institucija u Srbiju, u cilju jednostranog jačanja srpske privrede; 3. uskraćivanjem državnih kredita ostalim pokrajinama; 4. plasiranjem državnih zajmova najvećim delom u srpskim krajevima, a naročito u cilju jačanja militarizma, i 5. monopolizovanjem koncesija i liferacija.

Pored toga ona uništava autonomiju Crne Gore i najgrubljim nacionalnim ugnjetavanjem, kolonizacijom i nasilnim istrebljenjem i asimilacijom srbizira Makedoniju i potiskuje nacionalne manjine.

Neposredni rezultat uvođenja takve hegemonije srpske buržoazije je odbranbeno grupisanje hrvatskoga i slovenačkoga naroda i nacional-

nih manjina, kao i pokreti za autonomiju Crne Gore, Bosne i Vojvodine, kao i za nezavisnost Makedonije.

Seljačke mase postale su prvim faktorom tog nacionalnog odbranbenog grupisanja, naročito u Hrvatskoj. Hrvatska pak i slovenačka buržoazija potražile su, pod pritiskom sve silovitije hegemonije srpske buržoazije, oslonac u tim seljačkim masama. Privredno jače razvijene, one su toliko upućene na celokupno, etnografski isprepletano privredno područje države, da teže za zajedničkom državom ali na bazi jednakopravnosti. Ali hegemonija srpske buržoazije pomaže im da s nacionalističkim parolama dovrše nacionalno grupisanje hrvatske i slovenačke nacije, nastojeći da pokret širokih masa iskoriste za svoje interese. Tako se danas ceo hrvatski i slovenački narod kao i narodi u Makedoniji nalaze u pokretu za svoje narodno samoopredeljenje.

Sa svim tim nacionalne suprotnosti Srba prema Hrvatima i Slovencima s jedne, a prema Makedoncima i Crnogorcima, s druge strane, posle pet godina zajedničkog života u jednoj državi, zaoštrenije su nego što su ikad bile. Nakon što je proces njihovog nacionalnog ujedinjenja bio zaustavljen, proces sve dubljeg nacionalnog razjedinjavanja je već toliko napredovao da se država Srba, Hrvata i Slovenaca ne može smatrati kao homogena nacionalna država s nešto nacionalnih manjina, nego kao država u kojoj vladajuća klasa jedne (srpske) nacije ugnjetava ostale nacije.

3.

... 1. da se ostvarenjem punog prava samoopredeljenja naroda ot strani hegemonija srpske buržoazije i njene militarističke klike, koja je danas jedno od glavnih uporišta kontrarevolucije na Balkanu;

2. da radnička klasa pomaže borbu seljačkih masa i ugnjetavanih nacija i da je udruži s borbom radničke klase protiv kapitalizma;

3. da se ujedinjavanjem radnog naroda nacija u zajedničkoj borbi protiv kapitalizma stvore preduslovi za obrazovanje federativne (savezne) radničko-seljačke republike u Jugoslaviji, na Balkanu i u Podunavlju.

4.

Vođena ovim osnovnim interesima istorijskog progressa, NRPJ priznaje svakom narodu pravo na suverenost u određivanju svojih odnosa, dakle i pravo na slobodno otcepljivanje i obrazovanje svoje posebne države, odnosno na priključenje svojoj nacionalnoj državi.

... Priznavanje prava na otcepljenje nema prema tome nikakve veze sa takozvanom „amputacijom“, koja bi značila samo novu formu nacionalnog ugnjetavanja.

Priznajući pravo na otcepljenje, NRPJ time ne turdi da je to otcepljenje uvek i sursishodno. Pitanje celishodnosti i necelishodnosti otcepljenja NRPJ će rešavati u svakoj konkretnoj istorijskoj situaciji s gledišta interesa progressa i klasne borbe proletarijata.

Prema tome, priznavanje prava na otcepljenje od strane NRPJ ne isključuje njenu agitaciju protiv otcepljenja. Što će punija biti sloboda samoopredeljenja to će slabiji biti separatizam, jer će u većini slučajeva, a naročito kod Hrvata i Srba i Slovenaca, sve više isticati teškoće otcepljenja, kako usled etnografske isprepletanosti, tako i usled geografskih i ekonomskih veza i preimućstava velikog privrednog područja za ekonomski razvoj.

Ujedinjenje srpskog, hrvatskog i slovenačkog naroda u zajedničku državu leži u pravcu istorijskog progresa i interesa klasne borbe proletarijata. Ali da bi to ujedinjenje moglo ispuniti svoju misiju, zajednička država mora se zasnivati na bazi dobrovoljnosti saveza i pune ravnopravnosti sviju svojih delova, što dosada nije bio slučaj. Otuda NRPJ zastupa *pravo svakog naroda u državi da suvereno, slobodnom narodnom voljom i na osnovu nacionalne jednakosti, bez obzira na pokrajinske granice, odredi svoj odnos prema ostalim delovima i državnoj celini.*

Polazeći s ovog osnovnog gledišta, NRPJ će se boriti za to da se *putem ovakvog slobodnog opredeljivanja svakog naroda stvori, s obzirom na njihove nacionalne, geografske i privredne odnose, njihovo dobrovoljno federativno (savezno) državno ujedinjenje,* kao najpodesnija forma za privredni i kulturni razvoj kako celine tako i pojedinih delova. Pri tom će se NRPJ boriti za *najpuniju lokalnu samoupravu* unutar ovakvog državnog uređenja.

6.

... Otuda će se NRPJ boriti za *ukidanje Vidovdanskog ustava, a za takav republikansko-federalistički ustav koji će značiti najpuniju ravnopravnost sviju nacija.*

7.

Puno pravo naroda na samoopredeljenje, kao i interesi širokih narodnih masa mogu biti obezbeđeni samo borbom seljaštva i srednjih slojeva u najtešnjoj saradnji sa proletarijatom...

8.

Kako ni jedna od narodnosti koje nastanjuju Makedoniju nema većinu, to vladavina ma koje balkanske države nad Makedonijom znači nacionalno porobljavanje većine makedonskog stanovništva. Osvajanje, teror, progon u masama, nasilno denacionalizovanje, jesu vladavinski metodi sviju balkanskih država nad Makedonijom.

Makedonsko stanovništvo vodilo je kroz duge godine upornu i herojsku borbu za svoje oslobođenje. Posle balkanskih ratova kada je Makedonija poznala nacionalističke režime svih susednih buržoazija, težnja za nezavisnošću samo se pojačala kod makedonskog stanovništva. „Nezavisna Makedonija“ jeste i danas lozinka čitavog njenog stanovništva.

Borba za nezavisnost Makedonije treba u prvom redu da bude vođena od makedonskih seljaka, zbog čega oni moraju uzeti vođenje ove borbe u svoje ruke, moraju se izjasniti solidarnima sa svojom braćom radnicima i seljacima ostalih zemalja i obezbediti stvaranje radničko-seljačke vlade u nezavisnoj Makedoniji, koja će dobrovoljno ući u federaciju nezavisnih balkanskih republika . . .

9.

Imperijalistički ugovori o miru, koji su s jedne strane Hrvate i Slovence u Julijskoj Krajini podvrgli nasilju italijanskog imperijalizma, s druge su strane podvrgli ugnjetavanju srpske buržoazije kompaktnu masu Mađara, Nemaca i Rumuna u Vojvodini, i Turaka, Arnauta, Bugara i Kucovlaha u najvećim delu Makedonije. Ali mađarska, nemačka i rumunska buržoazija, kao i turski begovi, mesto da se bore protiv hegemonističke i fašističke politike srpske buržoazije, stupile su u sa-

vez s vladajućom srpskom buržoazijom. One su izdale sve opravdane zahteve masa, koje su u ogromnoj većini proleterske i seljačke, i one zastupaju samo interese imućnih slojeva. Ovakvim držanjem one slabe poziciju drugih ugnjetenih nacija.

NRPJ će demaskirati politiku ovih buržoaskih partija i apelovati na mase da se ne daju varati, već da se skupe oko revolucionarnog proletarijata i radnog naroda drugih nacija.

NRPJ boriće se *da se nacionalnim manjinama, pored pune političke i građanske jednakosti, zagarantuje i neograničeno pravo upotrebe maternjeg jezika u opštenju sa svima vlastima, obavezno školovanje dece na maternjem jeziku u svima državnim školama i najpunija sloboda savesti*. Na taj način će radni narod svih nacionalnih manjina jasno uvideti da u NRPJ ima jednog istinskog zaštitnika i branioca.

10.

Priznanje prava samoodređenja naroda *bez pomaganja borbe za njegovo postignuće bilo bi licemerno*.

. . . Zadaća je NRPJ da sprovede potpuno jedinstvo radnog naroda ugnjetavajuće i ugnjetavanih nacija. Pri tome je naročita zadaća NRPJ *među srpskim narodom da ističe* kako ne može biti slobodan narod koji guši slobodu drugih naroda i da bezobzirno demaskira parolu centralizma u ustima hegemonističke buržoazije. Isto tako je zadaća NRPJ među ugnjetavanim narodima da stalno prikazuje klasni karakter parola samoodređenja, federacije i autonomije u ustima opozicione buržoazije, koja pod tim parolama stvarno razume samo monopol nad izrabljivanjem radnog naroda vlastite nacije . . .¹⁴

Istorijski arhiv KPJ, Tom II, 67—71

¹⁴ Rasprava o nacionalnom pitanju započela je krajem maja 1923. u časopisu „Borba“ i drugim partijskim listovima. Polazilo se od toga da je neprihvatljivo stanovište po kome je rešavanje nacionalnog pitanja isključivo u kompetenciji buržoazije, a "bez interesa za radničku klasu i njenu avangardu. KPJ je napustila ideju „nacionalnog jedinstva“. Sima Marković je u svom radu „Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma“ izneo da su Srbi, Hrvati i Slovenci tri posebne nacije nastale u moderno doba. Na raspravu o nacionalnom pitanju uticala je i KI koja je, preko svog Izvršnog komiteta juna 1923, kritikovala jugoslovenske komuniste da u svojoj političkoj strategiji i taktici zapostavljaju nacionalno i seljačko pitanje.

„Levica“ (K. Novaković, P. Pavlović, A. Cesaree, D. Gustinčnć, R. Jovanović i dr.) poricala je mogućnost rešavanja nacionalnog pitanja u okviru buržoaske države. „Desnica“ je, sa S. Markovićem na čelu, smatrala da situacija u Kraljevini nije revolucionarna i kako radničkoj klasi nije svejedno da li će živeti u građanskoj demokratskoj državi, ili „despotskom“ režimu. Proleterijat bi, po njihovom mišljenju, odmah trebalo da se uključi u rešavanje nacionalnog pitanja i formuliše svoj program koji bi odgovarao datim uslovima. Nacionalni pokreti su ce mogli iskoristiti za demokratizaciju društva, a ne za osvajanje vlasti, jer je to bilo u oatoj situaciji nerealno. S. Marković je prihvatao i federaciju u budućnosti, ali ne i federalizam građanske države, smatrajući da bi takvo rešenje vodilo produbljivanju razlika među nacijama. Otuda i njegovo zalaganje za autonomije kao vid ublažavanja nacionalnih antagonizama, ali, na drugoj strani, i kao način i put da se sačuva jedinstvo radničke klase.

Značajno je bilo da je u KPJ odbačeno ranije shvatanje da je Kraljevina SHS homogena nacionalna država s nešto manjina. Zahtevano je ukidanje hegemonije srpske buržoazije i stavljanje KPJ na celo nacionalnih pokreta. Priznavano je pravo na samoopredeljenje svakom narodu, ali uz uslov da se celishodnost otcepljenja ceni u zavisnosti od određene konkretne situacije. Rezolucija se izjašnjavala za ukidanje Vidovdanskog ustava i za novi republikansko-federalistički ustav.

REZOLUCIJA O MAKEDONSKOM I TRAKIJSKOM PITANJU

(Treća konferencija KPJ)

1. Posedovanje Makedonije obezbeđuje, usled njenog geografskog položaja, gospodstvo nad celim Balkanskim Poluostrvom. Iz ovog razloga ta jezemija stalno bila predmet osvajačkih težnja, kako zainteresovanih imperijalističkih zemalja, tako i susednih balkanskih država.

Povod za tuđinsko mešanje u makedonske prilike pružao je uvek šareni etnografski sastav makedonskog stanovništva. *Sve narodnosti koje vladaju susednim zemljama zastupljene su u Makedoniji, ali u takvoj srazmeri da nijedna od njih nema apsolutnu većinu.* Prema tome, vladavina ma koje balkanske države nad Makedonijom znači *nacionalno porobljavanje* većine makedonskog stanovništva i izaziva *nacionalnu borbu*, koju zainteresovane države podržavaju i za svoje osvajačke ciljeve iskorišćuju.

2. Makedonsko stanovništvo vodilo je kroz duge godine upornu borbu za svoje nacionalno oslobođenje. Mržnja i razdor između pojedinih makedonskih narodnosti, koje su buržoazije susednih država pothranjivale i koji su se često penjali do istrebljujućih ratova, jesu doduše oslabili borbu protiv zajedničkog neprijatelja, turskog sultana i begova, ali nisu kod makedonskih Slovena mogli uništiti svest da samo jedna jedinstvena i autonomna Makedonija može svima svojim narodnostima obezbediti pravo i slobodu.

Međutim su radnici i seljaci balkanskih zemalja zainteresovani neposredno za uspeh borbe makedonskih i trakijskih naroda, jer će se samo *stvaranjem autonomne Makedonije i Trakije i njihovim ujedinjenjem sa ostalim balkanskim zemljama u jednu federativnu balkansku republiku* vaspostaviti *zauvek mir medu balkanskim narodima*, stvoriti, povoljni uslovi za njihov privredni razvitak i biti obezbeđena njihova politička nezavisnost.

Izdajući narodu radničko-seljačke vlade, proleterske partije Balkana izjavljuju istovremeno da će federativna balkanska republika obezbediti svima balkanskim zemljama mir, nezavisnost i slobodni razvitak, i da će ona biti *dobrovoljan savez nezavisnih balkanskih republika* među kojima će biti i makedonska i trakijska.

G. Vlajčić, n.d., 423—424.

O POLITIČKOJ SITUACIJI

(Sjednica Zemaljskog vijeća NRPJ, Beograd, 13—14. travnja 1924. godine)

Zemaljsko veće NRPJ ponovo naglašava:

1. da će NRPJ nastaviti borbu protiv političke i socijalne reakcije današnjeg režima, zasnovanog na Vidovdanskom ustavu i Zakonu G zaštititi države;

2. da ugnjeteni narodi u Jugoslaviji, a u prvom redu seljaci i siromašne varoške mase Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Makedonije i Bosne, mogu doći do svoje slobode jedino otvorenom borbom pod parolom radničko-seljačkog saveza, za stvaranje radničko-seljačkih vlada svih ugnjetenih nacija, a koju borbu u Jugoslaviji jedino vodi NRPJ;

3. da će i dalje pomagati borbu hrvatskih, slovenačkih, dalmatinskih, makedonskih i bosanskih radnih siromašnih masa sela i varoši za njihovo nacionalno, ekonomsko i socijalno oslobođenje;

4. da će nastaviti politiku jedinstvenog fronta proletarijata i rad na organizacionom jedinstvu sindikalnog pokreta;

5. da će nastaviti borbu za priznavanje Sovjetske Rusije.

Ovu svoju borbu NRPJ moći će samo tako uspešno da vodi ako bude neumorno radila na svestranom jačanju svojih organizacija i osposobljavala ih za akcije; ako bude pomagala snaženje sindikalnih radničkih organizacija i povećavala njihovu borbenost; ako bude propagandom i agitacijom, putem štampe i zborova, prodobijala za svoja shvaćanja i borbu radne mase varoši i sela.

G. Vlajčić, n.d., 424.

REZOLUCIJA O NACIONALNIM PITANJIMA U SREDNJOI EVROPI I NA BALKANU

(Peti kongres Kominterne)

Jula 1924.

U vezi s nacionalnim pitanjem u pojedinim zemljama srednje Evrope i Balkana, Kongres ustanovljava sledeća načela:

I. MAKEDONSKO I TRAKIJSKO PITANJE

1. Makedonsko i trakijsko pitanje već decenijama predstavlja uzrok stalnih krvavih sukoba između Turske, Bugarske, Grčke i Jugoslavije i instrument imperijalističke politike na Balkanu. Nedavni imperijalistički rat, 1914—1918, koji se na Balkanu završio ekonomskom propašću, političkim i ekonomskim porobljavanjem i novom podelom Makedonije i Trakije između Jugoslavije, Turske, Grčke i Bugarske, zaostrio je u velikoj meri nacionalno pitanje na Balkanu i produbio nacionalne razmirice i mržnju.

Podela Makedonije između Jugoslavije, Grčke i Bugarske još više je pojačala težnju makedonskog naroda za ujedinjenjem i stvaranjem jedinstvene, nezavisne Makedonije.

Ista težnja za stvaranjem jedinstvene, nezavisne Trakije ujedinjava i trakijski narod, rastrgan na tri dela podelom između Turske, Grčke i Ugarske.

2. Ovakva situacija čini makedonsko i trakijsko pitanje jedinstvenim i osnovnim nacionalnorevolucionarnim čvorom, čije razrešenje može i treba da usmerava Balkanska federacija komunističkih partija u pravcu razvoja proleterske revolucije na Balkanu.

Kongres sa zadovoljstvom konstatuje da je Šesta konferencija Balkanske komunističke federacije uglavnom ispravno resila ovo pitanje od najveće važnosti.

3. Kongres smatra da su parole, koje je formulisala Šesta konferencija Balkanske komunističke federacije: „Nezavisna jedinstvena Makedonija" i „Jedinstvena nezavisna Trakija", potpuno ispravne i stvarno revolucionarne.

Parole o autonomiji za pojedine delove Makedonije ili Trakije u granicama jedne ili druge buržoaske države, veštački stvorene ugovorom u Sevru, moraju biti odbačene kao oportunističke parole i kao istovetne sa sporazumom između dobrostojećih i vladajućih klasa dotičnih država i daljim socijalnim i nacionalnim porobljavanjem makedonskog i trakijskog siromašnog stanovništva.

4. Kongres istovremeno ističe da revolucionarna borba makedonskog i trakijskog naroda za njihovo nacionalno i socijalno oslobođenje može biti uspešna samo ako bude vođena u zajednici s revolucionarnim radnicima i seljacima svake pojedine države Balkana.

5. Komunističke partije na Balkanu i Balkanska federacija moraju najenergičnije podržavati nacionalnerevolucionarni pokret ugnjetenih naroda Makedonije i Trakije usmeren na stvaranje nezavisnih republika.

6. Balkanska komunistička federacija ima zadatak da objedinjava i rukovodi aktivnošću komunističkih partija pojedinih balkanskih zemalja u vezi s nacionalnim pitanjem, naročito makedonskim i trakijskim pitanjem.

III. JUGOSLOVENSKO PITANJE

1. Jugoslavija je mnogonacionalna država. Srpska buržoazija, koja sprovodi svoju hegemoniju, predstavlja narod koji čini samo 39 odsto celokupnog stanovništva Jugoslavije. Ostali narodi, koji zajedno predstavljaju veliku većinu stanovništva više ili manje potčinjeni su režimu nacionalnog ugnjetavanja i protiv njih se vodi politika denacionalizacije.

2. Srbi, Hrvati i Slovenci su tri različita naroda. Teorija o jedinstvenom troimenom narodu Srba, Hrvata i Slovenaca, jeste samo maska za velikosrpski imperijalizam.

3. Zadatak je KPJ da vodi odlučnu borbu protiv nacionalnog ugnjetavanja u svim njegovim oblicima i za samoopredeljenje naroda, da podstiče narodnoslobodilačke pokrete stalno težeći da te pokrete izvuče ispod uticaja buržoazije i da ih poveže s opštom borbom radnih masa protiv buržoazije i kapitalizma.

4. Nacionalno pitanje u Jugoslaviji nije ustavno pitanje i stoga se ne može poistovećivati s pitanjem revizije Vidovdanskog ustava. Ono je, prvo, pitanje borbe nacionalno ugnjetenog stanovništva za njegovo pravo na nacionalno samoopredeljenje i, drugo, pitanje revolucionarne borbe radnih masa u celoj Jugoslaviji.

5. Borba protiv nacionalnog ugnjetavanja, za pravo samoopredeljenja naroda do otcepljenja, i za radničku i seljačku vlast, mora biti povezana s opštom borbom protiv reakcionarne velikosrpske buržoazije, protiv monarhije i protiv Vidovdanskog ustava.

6. Mada nacionalno pitanje ne može biti rešeno revizijom ustava KPJ, uprkos tome, mora aktivno učestvovati u borbi za reviziju ustava u cilju obaranja sadašnjeg nasilničkog režima velikosrpske buržoazije i osvajanja što više garancija, političkih prava i slobode za radne

mase ugnjetenih naroda. KPJ mora stalno da teži ujedinjenju radnih masa u borbi za uspostavljanje radničke i seljačke vlasti objašnjavajući masama da samo radničko-seljačka vlast može konačno da reši nacionalno pitanje.

7. Pošto u Jugoslaviji postoji masovni pokret protiv nacionalnog ugnjetavanja u svim njegovim oblicima, masovni pokret za pravo na samoopredeljenje, nacionalno pitanje ima aktuelno i oštro obeležje i neposredno dotiče interese radnih masa.

Zbog toga se opšta parola u vezi s pravom na samoopredeljenje, koju ističe KPJ, mora izraziti u obliku izdvajanja Hrvatske, Slovenije i Makedonije iz sastava Jugoslavije i stvaranja nezavisnih republika.

8. U vezi s hrvatskim i slovenačkim stanovništvom u oblastima koje je okupirala Italija, Italijanska KP mora u kontaktu s jugoslovenskom bratskom Partijom razvijati propagandu i agitaciju u duhu spomenutih parola.

G. Vlačić, n.d., 454—458.

III KONGRES KPJ

Beč, maja 1926.

IZ REZOLUCIJE O POLITIČKOJ SITUACIJI I ZADACIMA PARTIJE ... POLOŽAJ U JUGOSLAVIJI

I

Postala kao uzgredan produkt imperijalističkog rata, Jugoslavija je mnogonacionalna država, koja se od svog postanka nalazi u višestrukoj krizi. Osnovu krize čine nerešeno nacionalno i agrarno pitanje: to su dva pola osovine oko koje se okreće ceo politički život Jugoslavije.

... Osnovu današnje privredne krize u Jugoslaviji čini *agrarna kriza*.

II

... Iz ove kratke analize izlazi da *Jugoslavija, i pored delimičnih uspeha, nije izišla iz opšte privredne krize koju od svoga postanka proživljuje*, jer i aktivni trgovinski bilans i porast dinara, i približna budžetska ravnoteža nisu ni u kom slučaju dokazi nekog „naglog konsolidovanja“, nego samo *simptomi izvesnog oporavljanja, relativne, privremene i nepotpune stabilizacije kapitalističke privrede u Jugoslaviji ...*

III

Kapitulacija Radićeve partije pred monarhijom i vladajućom velikosrpskom buržoazijom pretstavlja najkrupniji događaj u političkom životu Jugoslavije od njenog postanka do danas. Ona znači, pre svega, proširenje baze, pojačanje diktature trojnog saveza između monarhije, militarizma i velikosrpske krupne buržoazije, koji faktički gospodare Jugoslavijom.

Kapitulacija Radićeve partije znači, dalje, pobedu krupnokapitalističkih elemenata u partiji, kojima je pošlo za rukom da partiju stave u službu svojih klasnih interesa.

... Valja naglasiti da je politika nacionalnog ugnjetavanja posle obrazovanja radikalno-radićevske vlade u znatnoj meri pojačana, ne samo u Makedoniji nego i u Vojvodini i Sloveniji, jer je kapitulacijom HRSS probijen front ugnjetenih nacija, pošto je iz njega za trenutak ispao glavni faktor: hrvatsko seljaštvo ...

IV

Protiv radikalno-radićevske vlade, koja pretstavlja interese krupnog kapitala i veleposeda, radnička klasa mora voditi najodlučniju borbu, kao protiv svog glavnog neprijatelja.

... Vodeći odlučnu borbu *protiv svakog nacionalnog ugnjetavanja*, KPJ mora aktivno pomagati sve nacionalno-revolucionarne pokrete u cilju ubrzanja pada kapitalizma i pobeđe proleterske revolucije. Ukazujući na činjenicu da se voćstvo VMRO nalazi u službi aneksionističke politike bugarske buržoazije, iako u poslednje vreme pokušava da se približi i srpskoj buržoaziji, KPJ mora aktivno pomagati obnovu nacionalno-revolucionarnih organizacija u Makedoniji na bazi Majskog manifestata (1924 god.).

Da bi Partija mogla biti na visini svih ovih zadataka, potrebno je da bude *organizaciono i ideološki što jače i potpunije izgrađena* u duhu opšte odluke KI o boljševizaciji, kao i odluka o jugoslovenskom pitanju;

da bude u *stalnoj živjoj vezi sa radnim masama*, kako bi mogla, iskorišćavajući aktivizaciju masa, postati *partija masa*;

da se *politički aktivizira*, trudeći se da za borbu protiv političke i socijalne reakcije (Zakon o zaštiti države, Zakon o štampi, radničko zakonodavstvo), mobilise što šire slojeve radnika i seljaka;

da obrati najveću pažnju na *delimične zahteve* svakodnevne borbe radničke klase za poboljšanje uslova rada i života, proširujući, produbljujući i vezujući ovu borbu uvek sa opštom borbom protiv kapitalizma za proletersku revoluciju;

da za borbu *protiv ofanzive kapitala* mobilise što šire slojeve proleterskih masa, zalažući se najenergičnije za ujedinjenje sindikalnog pokreta, smatrajući pitanje sindikalnog ujedinjenja, u nacionalnim i internacionalnim razmerama, kao *životnu potrebu radničke klase za borbu protiv kapitalizma*;

da putem frakcija u kooperativama, zemljoradničkim zadrugama, seljačkim partijama, nacionalno-revolucionarnim organizacijama itd. stvori realnu podlogu za *obrazovanje radničko-seljačkog bloka* koji bi poveo, na nizu konkretnih pitanja koja podjednako tangiraju interese radnika i seljaka (agrarno pitanje, porez, ratni dugovi, zemljoradnički kredit, ratna opasnost itd.), odlučnu borbu protiv kapitalizma za *obrazovanje radničko-seljačke vlade*;

da se u *nacionalnom pitanju* ne zadržava samo na apstraktnoj propagandi prava samoopredeljenja do otcepljenja, nego da uzme aktivnoga učešća u svakodnevnoj borbi protiv svih konkretnih slučajeva nacionalnog ugnjetavanja (jezik, škole, politička i građanska prava itd.), trudeći se da mase ugnjetenih nacija otrgne ispod uticaja buržoaskih partija, ističući stalno da se trajni nacionalni mir može postići samo u *Federaciji radničko-seljačkih republika na Balkanu*;

da *populariše Sovjetsku Rusiju* i zahteva njeno priznanje i uspostavljanje normalnih odnosa sa njom;

da neguje *internacionalnu solidarnost*, popularišući Komunističku Internacionalnu, Crvenu sindikalnu Internacionalnu, Seljačku Internacionalnu i Balkansku komunističku federaciju kao jedine pretstavnike interesa radnika i seljaka ne samo Balkana nego celoga sveta;

da naročito naglašava da se, i u današnjem periodu relativne stabilizacije kapitalizma, naš *osnovni zadatak* sastoji u *pripremi revolucije*, koja će jedina biti u stanju da radnike i seljake definitivno oslobodi kapitalističkog ropstva.¹⁵

Istorijski arhiv KPJ, Tom II, 103—110.

IV KONGRES KPJ

Drezden, oktobra 1928.

ČLANOVIMA KOMUNISTIČKE PARTIJE

. . . Dva su osnovna pitanja dominirala IV kongresom naše Partije. Prvo: likvidacija dugogodišnje frakcijske borbe, i drugo: osvajanje većine radničke klase i rukovodeća uloga u borbi za rušenje hegemonističkog režima velikosrpske buržoazije.

Garancija pravilnog rešenja prvog pitanja — likvidacija frakcijske borbe, koja je u poslednjim godinama razarala Partiju — bila je boljševička jednodušnost ogromne većine Partije i apsolutna jednodušnost celog Kongresa na osnovi Otvorenog pisma Kominterne. Preduslovi pravilnog rešenja unutarnje-partijskog pitanja sastojali su se u tome

¹⁵ Treći kongres KPJ održan je u Beču od 14. do 22. maja 1926. uz učešće 36 delegata s odlučujućim i 12 sa savetodavnim glasom. Kongres je usvojio ocene IV kongresa Kominterne, odnosno Izvršnog komiteta KI o uzrocima sloma u KPJ. Pozitivno je ocenjena Treća zemaljska konferencija kao postavljanje osnovna ideološkoj i političkoj boljševizaciji KPJ. Na II kongresu KPJ potvrđeno je da suštinu krize čini nerešeno nacionalno i agrarno pitanje. Izlaz iz krize se sagledavao u rušenju društva i stvaranju balkanske federacije radničko-seljačkih republika. Da bi Partija mogla što pre da se boljševizira bilo je neophodno da se u nju slije industrijsko radništvo i proširi uticaj komunista na industrijska preduzeća i rejone gde je radila i živela radnička klasa. Što se tiče organizacionog pitanja, Kongres se izjasnio za formiranje ćelija u preduzećima. Usvojen je novi Statut i naziv Partije dopunjen — KPJ, sekcija Komunističke internacionale. Za sekretara CK KPJ izabran je S. Marković.

Samokritika predstavnika „levice“ i „desnice“ na Kongresu, sa težnjom da se postigne idejno-političko jedinstvo Partije, uticala je da se u CK KPJ izaberu predstavnici i jedne i druge struje, tj. frakcije, kao i nekoliko neutralnih mlađih aktivista. Ali ni tada nije došlo do jedinstva u KPJ. Štaviše, razmimoilaženja i sukobi u rukovodstvu počeli su da se prenose i na partijske organizacije. Umesto konkretnog političkog rada vođene su beskrajne teorijske rasprave. Tako je Partija u toj fazi svoje istorije ostala potpuno van matice političkih događaja u zemlji. Otpor frakcijskim borbama počinje da daje tzv. antifrakcijski radnički front, pre svega komunisti radnici (B. Parović, Đ. Đaković, J. Kraš i J. Broz). Đ. Đaković se januara 1928. obratio Kominterni, napadajući obe struje za frakcijske obračune i za potpunu blokadu partijskog rada, što je Partiju bacilo na marginu političkih zbivanja u državi. Na Osmoj konferenciji zagrebačke partijske organizacije, februara 1928, pobedila je anti-frakcijska struja sa J. Brozom, A. Hebrangom i dr., koja je kao politički štetnu ocenila aktivnost i jedne i druge struje. Kominternu je aprila 1928. uputila „Otvoreno pismo članovima Komunističke partije Jugoslavije“, pozivajući ih da se obračunaju sa frakcionaštvom i obrazuju radničko rukovodstvo Partije. „Otvoreno pismo KI“ podržano je u svim organizacijama KPJ, sem u Beogradu.

èto su najzdraviji delovi Partije, još pre intervencije Kominterne, ustali protiv frakcionašenja jedne („leve“) i druge („desne“) grupe, što se u Partiji i njenim rukovodećim instancama postepeno razvilo i ojačalo zdravo radničko jezgro i što su se vrhovi obeju frakcija, svojim koterijaškim i cepačkim radom, svojim politikanstvom, svojim oportunističkim greškama i svojom pasivnošću u oblasti konstruktivnog partijskog rada, bespovratno kompromitovali u očima većine partijskog članstva. Obe frakcije kao rukovodeće grupe u Partiji bankrotirale su. One su izgubile poverenje kako velike većine partijskih članova tako i Komunističke Internacionale. To se manifestovalo takođe i u apsolutnoj jednodušnosti Kongresa, na kome nije bilo nijednog delegata (sa rešavajućim glasom) koji bi otvoreno ili sakriveno pomagao jednu ili drugu frakciju.

Dosledno sprovođenje frakcijskog stava sa strane grupe oko druga broj 1* dovelo je do stvarnog i formalnog rascepa jedne od najvažnijih partijskih organizacija. Ovaj rascep, koji je najizrazitija manifestacija desne opasnosti u našoj Partiji, ne može se ničim opravdati. Drug broj 1, koji nosi političku odgovornost za ovaj težak udarac protiv jedinstva naše Partije, pod utiskom železne jedinstvenosti Kongresa, cele Partije i Komunističke Internacionale, morao je u svome pismu članovima otepljene organizacije u gradu X** da prizna da se ova teška j, politička greška ne može ničim opravdati: ni nenormalnim odnosima u Partiji, niti ma kakvim greškama Biroa CK“.

Kongres je u punom sporazumu sa pretstavnicima Komunističke Internacionale konstatovao da na ovakav cepački rad Partije može da reagira samo sa isključenjem iz Partije onih koji su za tu delatnost politički odgovorni. Potpuno svestan svoje odgovornosti, Kongres je — imajući u vidu priznavanje najvažnijih grešaka sa strane druga broj 1, kao i potrebu da se za Partiju spasu pojedini, inače zdravi elementi, koje je dugogodišnja atmosfera frakcijske borbe dovela do cepačke delatnosti — rešio da ovaj poslednji put odustane od promene ove mere pod uslovom: potpunog priznanja na delu glavnih grešaka sa strane grupe druga broj 1, raspuštanja njihove frakcije, likvidacije otepljene organizacije i raspuštanja zasebnih komiteta, stoprocentnog sprovođenja sviju rešenja kako IV kongresa, tako i CK i drugih partijskih instanca. Svaki onaj koji ove uslove ne bude prihvatio, ili ih bude prihvatio samo na rećima, a ne i na delu, staviće se time van redova Partije.

Kongres je jednoglasnim izborom novog radničkog voćstva nesumnjivo manifestovao volju ogromne većine članova Partije. CK je ubeđen da će u sprovođenju ove linije Kongresa i Kominterne naići na punu podršku celokupnog članstva.

... U istoriji naše Partije ovaj je Kongres odigrao ogromnu ulogu. On znači prekretnicu u celom razvitku komunističkog pokreta, pošto on znači završetak jednog tamnog perioda partijske istorije, završetak dugogodišnje frakcijske borbe i početak jednog novog perioda konsolidacije Partije. Sprovođenje njegovih rešenja znači osposobljavanje Partije za izvršavanje njene istorijske uloge.

• • • Svi na rad u mase, u sindikate i u druge radničke i seljačke organizacije!

* Drug broj 1 — Sima Marković.

** Grad X — Beograd.

Mi možemo pobediti samo ako smo jedinstveni, ako smo čvrsto organizovani, ako nas veže železna boljševička disciplina i ako su sa nama mase.

Garancija ispunjavanja ovih osnovnih zadaća može biti samo maksimalna aktivizacija svake partijske organizacije, svake ćelije, svakog člana Partije, na osnovi odluka IV kongresa KPJ i VI kongresa KI, pod vođstvom CK .. ,¹⁶

Istorijski arhiv KPJ, Tom II, 213—216.

¹⁶ Četvrti kongres KPJ pripreman je prethodnim održavanjem okružnih* oblasnih i pokrajinskih konferencija. Održan je u Drezdenu od 5—16. novembra 1928. Na Kongresu je učestvovalo 26 delegata. Kominternu su predstavljali Palmiro Toljati — Erkoli i D. Z. Manuilski, a Komunističku omladinsku internacionalu (KOI) Milan Gorkić (Josip Čizinski). KPJ je u vreme održavanja Kongresa imala nešto preko 2.000 a SKOJ oko 1.500 članova. Kongres je protekao u oštroj kritici S. Markovića od koga je traženo da se pokorava odlukama partijskih tela., Marković se složio sa kritikom i uputio Pismo — apel partijskoj organizaciji Beograda, koja se pod njegovim uticajem bila otopila od KPJ. Prema zaključcima kongresa, Partija je imala da se izgrađuje na centralističkim osnovama, rukovodstvo da se sastavi od industrijskih radnika, a članstvo vaspitava u duhu lenjinizma. Novi Centralni komitet je imao 16 članova, a u Politbiro bili su izabrani Đ. Đaković, Đ. Salaj, Živorad Pecarski, Lazar Stefanović i Jovan Mališić (Martinović).

KPJ je političku situaciju ocenila na osnovu analize Šestog kongresa Kominterne, koja je polazila od revolucionarne situacije i skorog imperijalističkog rata protiv SSSR-a. Kongres se izjasnio za razbijanje Kraljevine SHS. Zanimljivo je da te iste godine, dva Italijana, nezavisno jedan od drugog, Musolini (koji je već bio doneo odluku da napadne Jugoslaviju) i Toljati, zastupaju gledište o razbijanju Kraljevine SHS.

Od strane Kominterne Kraljevina SHS ocenjena je kao baza imperijalističkih država za napad na SSSR i jedna od „najmilitarističijih država na svetu“. Jugoslovenska država je kvalifikovana kao „imperijalistička tvorevina“, isticano, je da „proletarijat nema otadžbinu“ i si. S druge strane, KPJ je u SSSR-u videla „međunarodnu tvrđavu proleTERSKE revolucije“, i jedinu domovinu radnika. KPJ je bila sasvim podređena operativnom rukovodstvu Kominterne, koje je određivalo njenu strategiju i politiku, obavezivalo je na preuzimanje analiza Kominterne, davalo mandate, postavljalo, odnosno smenjivalo rukovodstva itd. Zalažući se za razbijanje Jugoslavije, pod pritiskom Kominterne, KPJ je stala na gledište da će se boriti za nezavisnu Hrvatsku, nezavisnu i ujedinjenu Makedoniju, za nezavisnu Sloveniju, za stvaranje nezavisne Crne Gore, a pozivana je radnička klasa da se izjašnjava i za nezavisnu i ujedinjenu Albaniju,, kojoj bi se pripojili i jugoslovenski krajevi koje je naseljavala njihova nacionalna manjina. Pravo na oцепljenje je priznato i mađarskoj nacionalnoj manjini u severnoj Vojvodini, s obrazloženjem da mađarski radnici i seljaci ne mogu očekivati oslobodjenje od strane imperijalista, već samo zajedničkom borbom s radnicima i seljacima ostalih naroda Jugoslavije. U svojoj osnovi sve ove parole Kominterne, koje su prihvatili i jugoslovenski komunisti, značile su da pored Jugoslavije treba rušiti i druge kapitalističke države, Bugarsku, Grčku, Albaniju,, Italiju, tj. da posle balkanske revolucije treba osnovati balkansku federaciju i time izmeniti „versajski sistem“ u Evropi, utemeljen po diktatu sila Antante posle; završetka prvog svetskog rata.